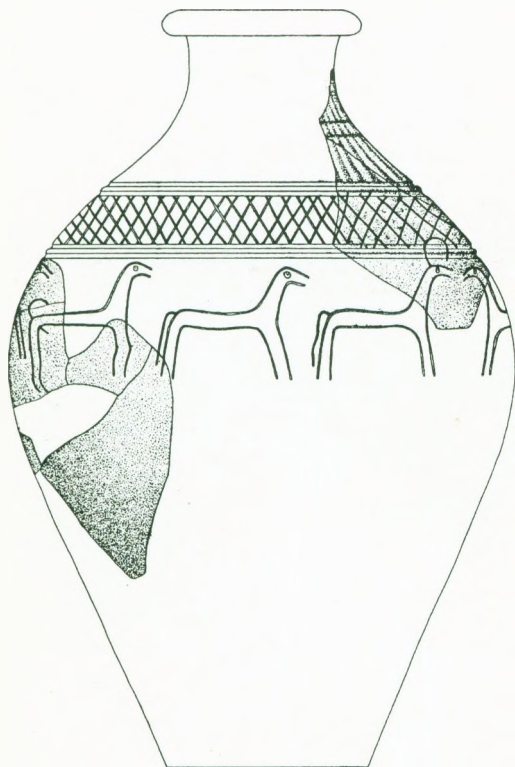

NAGYKANIZSAI HONISMERETI FÜZETEK

20
1998

Dr. Horváth László

Nagykanizsa és környékének
fontosabb őskori és római kori
régészeti lelőhelyei

930
H 90

Dr. Horváth László

**NAGYKANIZSA
ÉS KÖRNYÉKÉNEK
FONTOSABB
ŐSKORI ÉS RÓMAI KORI
RÉGÉSZETI LELŐHELYEI**

Kiadja:
a Nagykanizsai Városvédő Egyesület Honismereti Köre

A rajzokat készítette a szerző

A térképmellékletet rajzolta:
Lengyák András

Lektorálta:
Dr. Cseke Ferenc

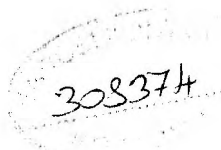
A német nyelvű összefoglalót fordította:
Pusztai Emil

Szerkesztő és felelős kiadó:
Dr. Cseke Ferenc

A címlapon:
Lóalakkokkal díszített római kori edény Magyarszentmiklósról

ISSN 121637 24
ISBN 963 03 6224 4

Nyomdai munkálatok:
Kanizsai Nyomda Kft., Nagykanizsa
Tipográfiai munkák:
Lengyák András
Felelős vezető:
Brenner Árpád

ELŐSZÓ

Az a nem titkolt szándékunk volt ennek a füzetecskének a közreadásával, hogy az iskolások hozzáférhetőbb és talán olvasmányosabb formában megismerhessék közvetlen környezetük őskori és római kori történetét. Harminc, vagy húsz évvel ezelőtt meddő vállalkozás lett volna ez a munka, mert vidékünkől alig rendelkezünk leletekkel, s csupán olyan általánosságokat lehetett volna megfogalmazni — mellyel sajnálatosan többször találkozunk mostanában —, hogy „már az őskor embere is megtelepült vidékünkön”. Ma már több, mint 500 különböző korú lelőhelyről van tudomásunk. Az elmúlt évtizedek munkájának gyümölcsét olvashatjuk most. Nemsokára elkezdődnek az M 7-es autópálya leletmentési munkálatai és azután még több információ áll majd rendelkezésünkre a környék történetének további megrajzolásához. Az eddigi és az azutáni leleteket majd egy új, állandó várostörténeti kiállításon szeretnénk bemutatni. Annak a reményében bocsátjuk útjára a füzetet, hogy a felnőttek is elolvassák majd .

A szerző

Relatív idő	DÉLKELET		DÉL-ZALA	Abszolút idő i. e.
Újkőkör	korai	Starčevo k.		5000
	középső	Dunántúli vonaldíszes kerámia k.		
	késő	Sopot II. — Bicske k.		
		Lengyeli k. I—II.		
Rézkor	korai	Lengyeli k. III.		2500
	középső	Balaton—Lasinja I. k.		2100
		Furchenstich kerámia k.		
	késő	(Bolezári csoport)		
		Vučedol	Péceli k.	
Bronzkor	korai	Somogyvár—Vinkovci k.		1900
		Korai mészbetétes k.	?	1700
	középső	Dunántúli mészbetétes k.	?	
		Szeremle Koszideri horizont		
	késő	Halomsíros k.		1300
		Urnamezős k.		1200
Vaskor	korai	Hallstatt k.	?	800
	késő	Pannonok	Kelták	400
Római kor				i. u. 1—4. század

Időrendi táblázat Dél-Déldunántúl őskori és római kultúráiról

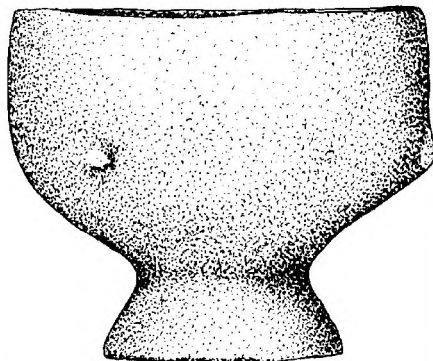
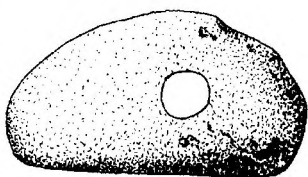
ÚJKŐKOR

(Neolitikum — i. e. 5000—2500)

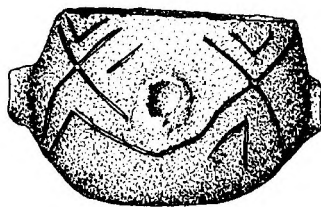
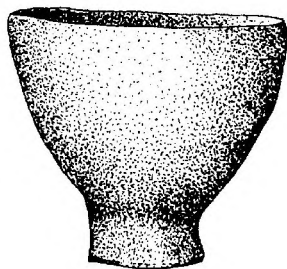
Korai újkőkör (Starčevo kultúra)

Nagykanizsa és környékén a legkorábbi emberi település emlékei nem túl régiek, „csupán” megközelítően 7000 évvel ezelőttiek. A korábbi és nagyon hosszú időszakból, a jégkorszakbeli őskőkorból (paleolitikum) és az azt követő felmelegedés időszakából, az átmeneti kőkorból (mezolitikum) egyelőre nem ismerünk leletet a vidékünkéről. A jégkorszak idején a mostoha természeti viszonyok miatt nagy területen csak kisebb embercsoportok megélhetése volt lehetséges (pl. egy-egy hófórrás körüli barlangban). Az őskőkori ember élelmét gyűjtögetéssel, vadászattal és halászattal szerezte meg a természettől, de újratermelni azt még nem tudta. Az átmeneti kőkorban bekövetkezett fokozatos felmelegedés az éghajlatot a maihoz hasonlóvá változtatta, a növény- és állatvilág pedig megközelítette a mai állapotokat, s lehetségessé vált, hogy az ember a növényeket és az állatokat igényeinek megfelelően szaporítsa.

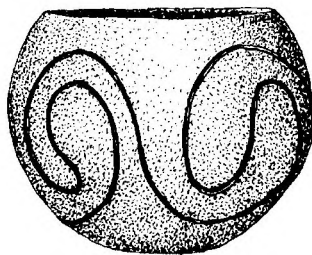
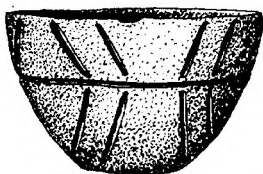
Ennek a korszaknak a legizgalmasabb kérdései azok, hogy kik voltak, honnét érkeztek ide és mivel foglalkoztak a 7000 évvel ezelőtti emberek? Az újkőkör elején az emberiség történetében talán a legnagyobb változás következett be többek között Kis-Ázsiában is és ezt a változást neolitikus forradalomnak is szokták nevezni. Ez a változás pedig nem volt más, mint az, hogy fokozatosan áttértek a gyűjtögető-vadász-halász életmódról az élelemtermelésre. Mit is jelent tulajdonképpen az élelemtermelés? Azt, hogy az újkőkori ember Kis-Ázsiában rájött arra, hogy ha a vadon termelt és ehető termést hozó növények magvait (pl. búza, árpa, köles stb.) elveti, akkor többszörösét tudja learatni. Vagy a vadon élő állatokat (pl. juh, kecske, sertés, később a szarvasmarha stb.) először megszelídítette, háziasította, később pedig már tudatosan tenyésztette. Ezekkel a „tudományokkal” pedig saját maga tudta előteremteni az élelmét és nem volt teljesen kiszolgáltatva a természetnek. A jobb megélhetési lehetőségek miatt megsokszorozódott az újkőkori közösségek létszáma, ezért új területek felé indultak el Kis-Ázsiából. A Balkánon keresztül érkeztek a környékünkre is ezek az első földművelő-állattenyésztő (tehát élelemtermelő) népcsoportok. Természe-

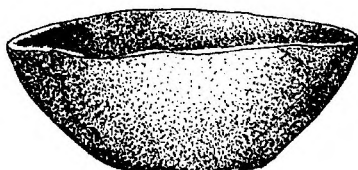
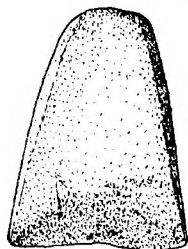
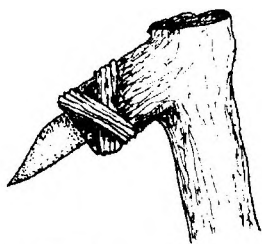
Kőbalta és edények
(Starčevo kultúra)

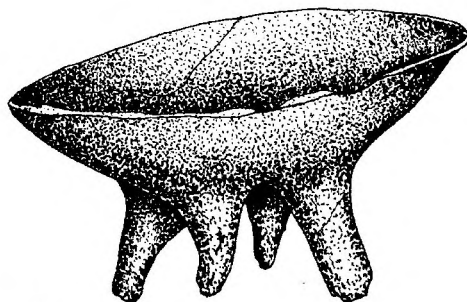
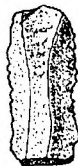
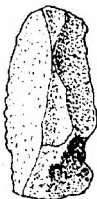
Vonaldíszes csészék

Újkőkor, Becsehely

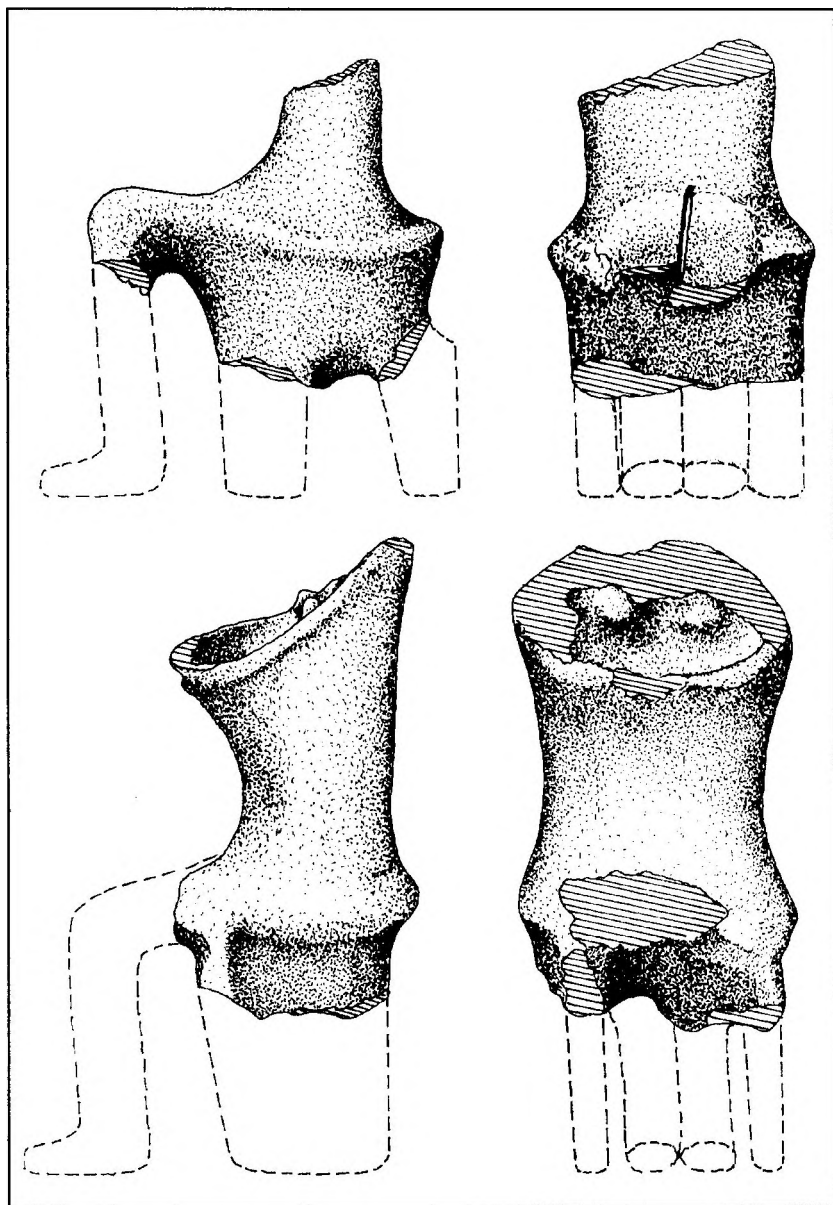
Kövéső és
pattintott kőpengék
Szeptekről

Miniatűr edények
Becssehelyről

Újkőkor (vonaldíszes kerámia népének kultúrája)

A házi oltárnál használt újkőkori agyagszobrok (Becssehely)

tesen a gyűjtögetés, vadászat, halászat megmaradt kiegészítő forrásnak. A mai Magyarország déli szélét vették birtokukba (az Alföldön a Körösök vidékét = Körös kultúra, a dunántúli rokon kultúrájuk a Starčevo kultúra). Nagykanizsa környékén két ilyen lelőhelyet ismerünk, ahol ezeknek a délről érkező népeknek az emlékei előkerültek (Becsehely, Gellénháza). Azért nagyon fontos ez a két település, mert ezek a legészakabbiak és így Közép-Európa számára, — ahol még sokkal elmaradottabb, gyűjtögetésből, vadászatból, halászatból élő népcsoportok éltek — a mi területünkön adták át az élelemtermelés tudományát. Az itt talált emberekkel az érkezők fokozatosan összeolvadtak.

Az élelemtermelésre való áttérést számos más felfedezés, találmány is kísérte. A kő csiszolása és fűrése, a szövés-fonás, az égetett agyagedények készítése mind ennek a korszaknak a vívmánya. Az agyagedények készítésének találmánya nemcsak az étrend változatosságát tette lehetővé, hanem a megtermelt javak tárolását is elősegítette. Azután ennek a felfedezésnek jóval később a régészek örültek a leginkább, mivel az évezredek át fennmaradó kerámiák díszítése, formája, technikai kivitele mindig az adott korra jellemző, így a leletek korhatározásánál nagyon nagy szerepük van és legtöbbször az egyes kultúrák elkülönítését ezek alapján végzi el a régészeti kutatás.

Becsehelyen és Gellénházán csak néhány gödrüket sikerült eddig feltárni, így nem tudjuk pontosan, hogy a vízparti dombon lévő falujukban milyen házakban és hányan lakhattak? Az alföldi rokon Körös kultúra népe mindenesetre kisméretű (4 x 5 m), tapasztott oldalú kiscsaládi házakban laktak, körülöttük az élelemtároló gödrökkel és edényekkel. Halottaikat nem külön temetőbe, hanem minden rendszer nélkül a településen temették el. Néha „a halott fejét az élet színével, a vörös okkerral befestették. Edényeik nagyrészt durva, vastagfalúak, legtöbbször csak plasztikus minták fordulnak elő rajtuk, néha sűrűn rákent, vagy becsipkedett díszítéssel. A formájuk sokszor emlékeztet az égetett agyagedény készítése előtt használt kobaktök formákra, de sokszor előfordul talpas edény is. A becsehelyi településről nemsokára sokkal többet fogunk tudni, mivel az épülő M 7 autópálya ezen a lelőhelyen is keresztül megy, így előtte teljesen fel kell majd tárnunk.

Középső újkőkor (A dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája)

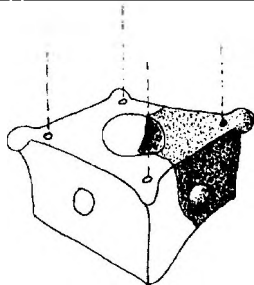
A Dunántúl teljes területén a középső újkőkor idején honosodott meg a földművelő-állattartó, letelepült életforma. A Dunántúlon azonban, — az Alfölddel ellentétben — az irtásos földművelés, vagyis az erdők felégetésével nyert földművelése terjedt el és emiatt többször kellett lakóhelyet változtatni, de valószínűleg kis idő múlva visszatérhettek az eredeti településükre. Az óriási területen

(Belgiumtól a Dnyeszter vidékéig) elterjedt kultúra elnevezését az edények díszítéséről kapta. A kultúra népe Magyarországon a Dunántúlt birtokolta és a lakosság a korai újkőkor idején délről érkezett népcsoportok (Starčevo kultúra) és a helyi őslakosság összeolvadásából tevődött össze. A Dunántúlon csak néhány települést tártak fel eddig és ezek, valamint a szlovákiai ásatások nyomán tudjuk azt, hogy a nagykiterjedésű (400—500 m) falvakban meglepően nagy házakban laktak, melyek hosszúsága elérte néha a 27 m-t, szélessége pedig a 6-7 m-t. Több helyiségből álltak és egy egész nagycsaládnak, vagy nemzetségnek nyújthattak otthont. A Dunántúlról csak néhány sírt ismerünk. A településeken lévő sírgödörökben zsugorított helyzetű csontvázakat találtak, melléjük helyezett edényekkel, eszközökkel, esetleg ékszerekkel. Környékünkön ebből a korszakból a települések legnagyobb része Nagykanizsától nyugatra, Becsehely, Rigyác, Petrivente, Szepetnek, Eszteregnye határában helyezkedik el, az észak—dél irányú dombhátak déli lábánál, közel a vízhez. Miért települtek közel a vízhez? Egyszerűen azért, mert a víz elsődleges életfeltétel, s számos tevékenységhez pedig nélkülözhetetlen (pl. edénykészítés, öntözés stb.). Egy-egy ilyen újkőkori faluban a becslések szerint — ez csak nagyon hozzávetőleges számítás, mert teljesen feltárt település alig akad — 300-400-an lakhattak. Vidékünkön jelenleg összesen 10 ilyen településről van tudomásunk. Ezek a közösségek a megtermelt javakat közös vagyonként elfogyasztották, ennek ellenére élénk cserekereskedelem bonyolódott le a kőeszközök esetében, amikor a távolabbi terület (Balatonfelvidék, Mecsek, Tokaj) kőanyagáért bőrt, edényt stb. cseréltek. A környékünkön ismert lelőhelyek közül csupán Becsehelyen folyt jelentősebb feltárás, ahol a települést körülvevő árok részlete és kapuja került napvilágra számos gödörrel együtt. Az árok alján több szenesült gabonaszem is megmaradt, ékes bizonyítékként a földművelésnek.

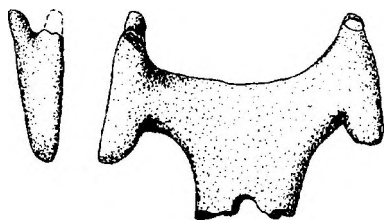
Késő újkőkor (Sopot és lengyeli kultúra I—II.)

A Tolna megyei Lengyel községben feltárt lelőhelyről kapta az elnevezését az az újkőkor végi kultúra, melyet a „festett edények népének” is szoktak emlegetni. Újabb délről érkezett népcsoportok és a helyi lakosság összeolvadásából alakult ki, elterjedési területe nagyjából a Dunántúl és Szlovákia volt. A kutatás három fejlődési szakaszt különböztet meg, melyek közül a legfiatalabb már a korai rézkorba tartozik.

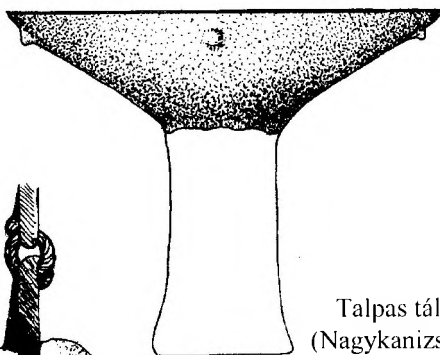
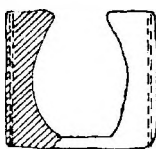
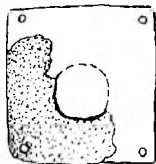
Nagykanizsa és környékén csak településeiket ismerjük, sírjaik még nem kerültek elő. Ennek ellenére feltételezhetjük, hogy nálunk is ugyanaz a helyzet, mint máshol, vagyis a temetőiket a településeken belül létesítették, de ekkor már kis-

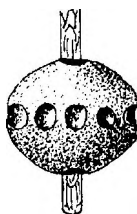
Felfüggeszthető oltárka
(Nagykanizsa)

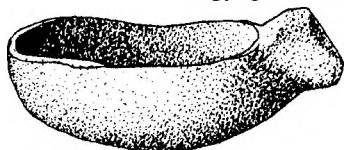
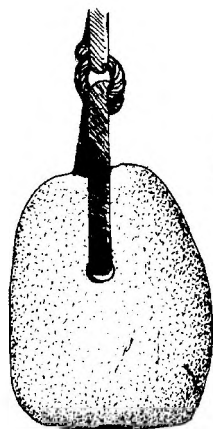
Kecskefejjel díszített edény
fogantyúja (Nagybakónak)

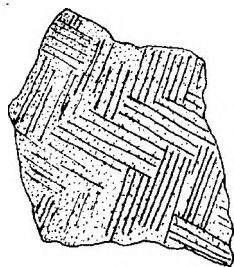
Talpas tál
(Nagykanizsa)

Fonásnál használt orsógomb
és agyagnehezék (Nagykanizsa)

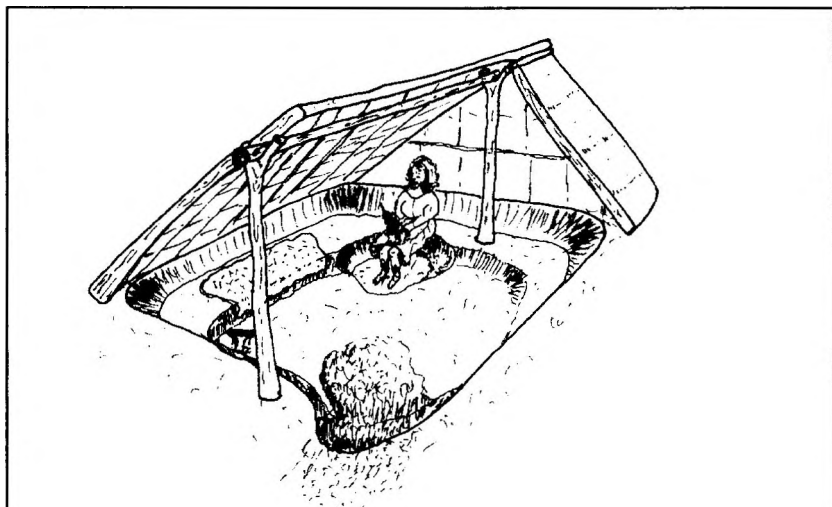

A korszak egyik
találmánya:
agyagkanál
(Nagykanizsa)

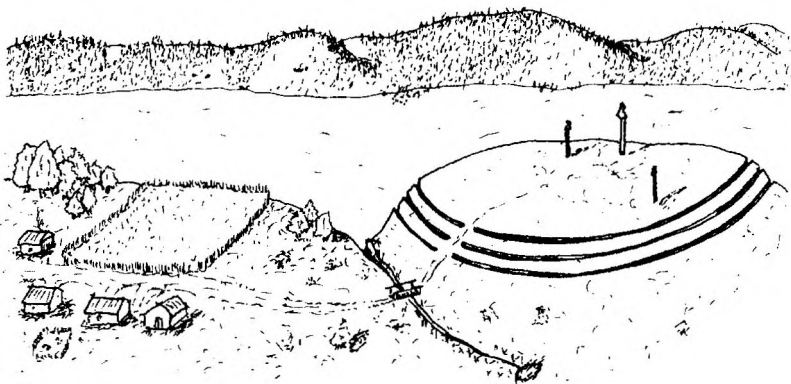

Fonott gyékény
lenyomata kerámián
(Nagykanizsa)

Újkőkor (lengyeli kultúra)

Földbe mélyített lakóház (Nagykanizsa)

A palini település és szentély rekonstrukciós képe

Újkőkor (lengyeli kultúra)

sé elkülönítve a környezetétől. Összesen mintegy 6 lelőhelyéről van tudomásunk és mindegyik nagyobb kiterjedésű. Ezek nagy része a dombok vízhez közeli részén helyezkedik el, de néhányuk a magasabb dombtetőkön található. Utóbbi településtípushoz tartoznak a Zalaszentbalázson feltárt középméretű (3 x 7 m), cölöpszerkezetű, agyagtapasztásos oldalfalú házak is.

1998. tavaszán egy nagyon fontos lelőhely mentését kezdték meg Nagykanizsa—Palin anyagnyerőhelyen, ahol bebizonyosodott, hogy 5000 évvel ezelőtt egy szentély állhatott a környezetéből kiemelkedő dombon. Hogyan is nézhetett ki ez a hely és kik építették?

A dombtetőn nagyjából 100 m átmérőjű köralakú területet hármas mély árokkal vettek körül, melyeken kapukat is építettek. A középső részen zajlódhattak le a szertartások, pl. az áldozatok bemutatása, a férfivá avatás szertartása stb. A hatalmas földmunkával járó építményt pedig a szomszédos dombtetőn lévő nagykiterjedésű falú lakói készítették el. A települést és a szentélyt egy forrás és az általa kimosott völgy választotta el egymástól, így még azt is el tudjuk képzelni, hogy egy-egy szertartás alkalmával a falú lakói egy hídon át masírozhattak át a szentélybe. Külön érdekessége ennek a lelőhelynek még, hogy nagyon sok obszidián penge (Tokaj vidéki), állatsont — közöttük a szertartásnál elégett csontszilánkok is —, kecskegidát ábrázoló agyagfogantyú került elő.

RÉZKOR **(i. e. 2500—1900.)**

Korai rézkor (lengyeli III. kultúra)

A kutatás nem régen tisztázta, hogy az újkőkor vége és a középső rézkor közötti hiátust a lengyeli kultúra legfiatalabb (III.) töltötte ki a Dunántúlon. A kerámiaművességben az edények festése fokozatosan háttérbe szorult és a kerámia durvább lett, a plasztikus díszek túlsúlyba jutottak. A lelőhelyek száma, a korábbihoz viszonyítva erősen lecsökkent és ez egy gazdasági-társadalmi változásra utal.

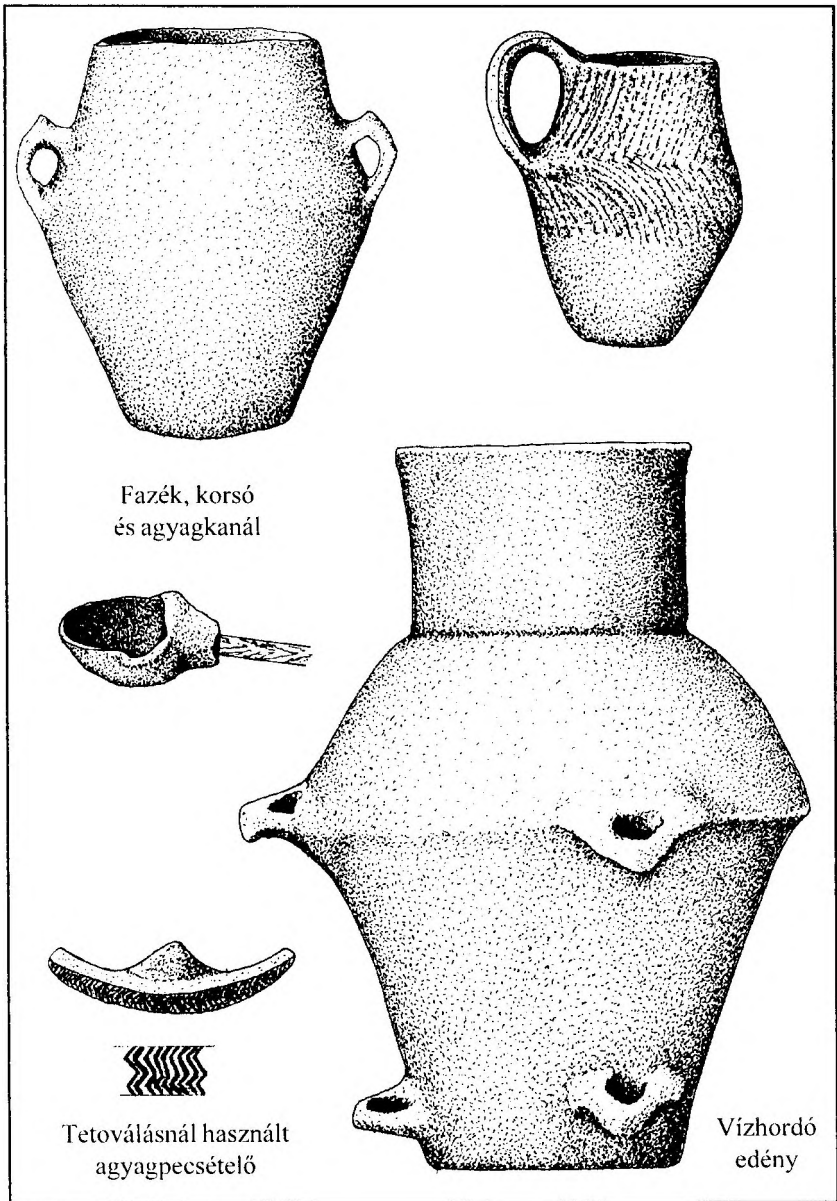
A környék legfontosabb lelőhelye az Inkey sírkápolna mellett került feltárrásra, ahol kilenc objektum közül egy bizonyult lakógödörnek. A földbe mélyített, kisméretű családi ház alját letapasztották, középen egy mélyebb rész biztosította a kényelmesebb ülést, míg a ház széleinél húzódó padka képezte a fekhelyeket. Néhány lelet arra utal, hogy a palini szentélyt még ebben az időszakban is használták.

Középső rézkor

(Balaton—Lasinja kultúra, tűzdelt barázdás kerámia időszaka)

A kultúrát kialakító népcsoportok valószínűleg a Balkán középső és északi vidékéről vándoroltak a Dunántúlra és a helyi későlengyel népességgel összeolvadhattak. A kerámiaművességükben minden esetre az tapasztalható, hogy a későlengyel formák és a díszítések egy része továbbélt az új, balkáni formák mellett (egyfülű korsó, kannelúras díszítés, fekete grafitos kerámia, edényfényezés technikája stb.).

A környék legkorábbi temetkezése ebből a korszakból való: Semjénházán, egy anyagnyerőhelyen találták meg a hamvasztásos sír maradványait. Mi is a hamvasztásos sír? A halottat a máglyán elégették, a csontszilánkjait vagy beszórták a sírgödörbe (szórthamvas sír), vagy urnába tették (urnasír). Mindkét esetben a gazdagságuktól függően, útravalót (ételt, italt) adtak a halottnak a túlvilágra, de sokszor az ékszereit, eszközeit stb. is melléje rakták.

Középső rézkor (balatoni kultúra), Nagykanizsa—Sánc

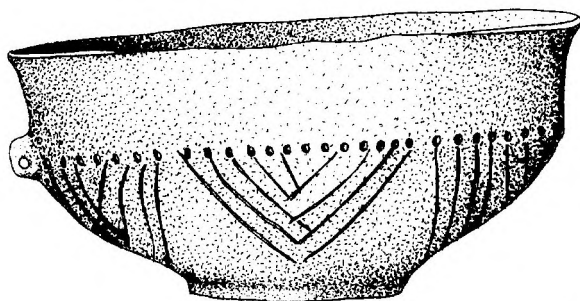

A települési módban is, a korábbi újkőkori viszonyokhoz képest, változás következett be. Az új korszakban csaknem minden településre alkalmas helyet megszálltak, az alacsony vízparttól elkezdve a dombtetőig. Településeik azonban kisebbek voltak. A településhálózat ennek következtében igen sűrű volt. Vidékünkön ebben a korszakban egyelőre 32 lelőhelyről tudunk, s ezek legnagyobb része terepbejárás során vált ismertté. Igazán jelentősebb feltárás csak Nagykanizsa—Sáncban volt, ahol a kisebb-nagyobb hulladékgödörökből nemcsak a kultúra korai leletei, hanem a fiatalabb időszak szépen díszített emlékei is előkerültek. A kultúra más területein feltárt települések alapján ezekben a kisebb falvakban megvoltak a felszínre épített nagyméretű, gerendavázás házak, de a földbe mélyített nagycsaládi házak is. Természetesen mindezeket az építményeket elsősorban kőbaltával készítették el. Nem messze tőlünk (Fenekpusztán) tártak fel egy rendkívül érdekes 52 m hosszú, 3—4 m széles, félkörívben meghajló gödörházat, melyben öt kemence volt, s a kemencék körül megpörköldött emberi koponyák heverték. Ezek valószínűleg az ősök tiszteletként a kemencék fölé fel lehettek függesztve. A társadalom tagozódását bizonyítja a Zalaszentgrót mellett, Csáfordon előkerült arany mellkorongok.

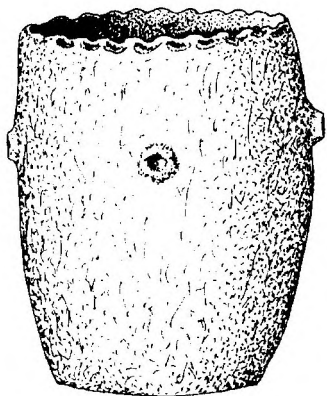
A középső rézkor második felében gyökeres változás következett be. Nyugatról, az Alpok vidékéről érkeztek népcsoportok, akik magukkal hozhatták a réz, az első fém megmunkálásának tudományát és ezzel együtt a kereskedelme is beindult. Magát a rézet is az Alpok vidékéről szerezheték be. Ebből az időszakból származik a Dunántúl legkorábbi rézöntő tégelye, mely nem messze, Zalavárott került napvilágra és agyagból készült. A réz már az újkőkor végén megjelent a Kárpát-medencében, mennyisége azonban ekkor még elenyésző volt és inkább csak ékszer (gyűrű, karperec) készült az értékes anyagból. A későbbi korszakban, a rézkorban valamelyest gyakoribbakká váltak a rézből készült ékszerek, eszközök, de ekkor még nem szorították ki pl. a kőeszközök használatát sem. A jellegzetes edénydíszítéséről elnevezett kultúra (tűzdelt barázdás díszű kerámia kultúrája) idejéből csupán két lelőhelyet ismerünk a környékről: Nagykanizsa—Sánc, és Trafóállomás. Az előző lelőhely egyik kiemelkedő lelete az emberi bőr tetoválására használt agyagpecsétlő.

Késő rézkor (péceli kultúra)

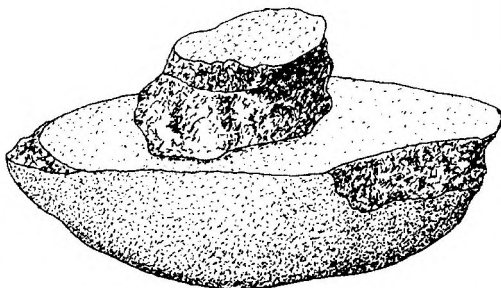
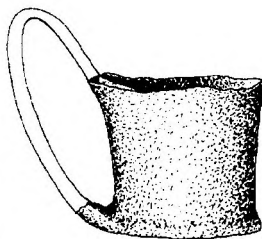
Ez az első olyan időszak a Kárpát-medence történetében, amikor a Dunántúl és az Alföld eltérő kulturális képe egységessé válik, tehát mindkét területen ugyanannak a népnek az emlékeivel találkozhatunk és a Duna nem lesz választóvonal. Ez a nép az i.e. 2100 körül délről érkezett ide és elsősorban nagyállattartó

Díztál

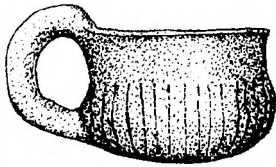

Fazék és mericék

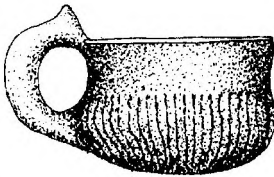

Örlőkő

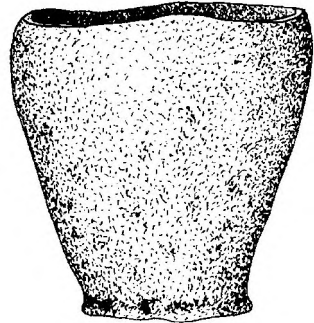
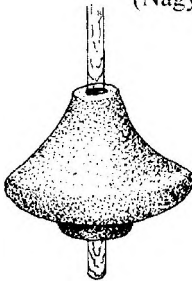
Késő rézkor (péceli kultúra), Nagykanizsa — Billa Áruház

Bögrék
(Nagykanizsa, Inkey sírkápolna)

Márványból készített amulett
(Nagykanizsa, Billa Áruház)

Orsógombok és pohár
(Nagykanizsa, Billa Áruház)

Késő rézkor (péceli kultúra)

földművelők voltak. A temetőik világosan tükrözik azt, hogy a társadalmi rétegződés folyamata felgyorsult és különösen a nagyállattartás, a szarvasmarha tenyésztése játszott fontos szerepet az életükben. Több olyan főnöki sírt ismerünk Magyarországról, amelyekben a halott mellé a szarvasmarhát is eltemették. Európa első négykerekes kocsimodellje is ebből a korszakból való (Budakalász). Nem messze tőlünk. Vörsön került elő egy réz diadém (fejdísz) eltemetett halott, akinek a viselője főnök, vagy pap lehetett. Csak az elmúlt évtizedekben derült ki, hogy területünk ebben az időszakban is lakott volt, sőt két jelentős települése is feltárásra került.

A Nagykanizsa—Inkey sírkápolna melletti és több korszakot is magába foglaló lelőhelyen több mint 20 objektum tartozik a péceli kultúrához, melyek hulladék-gödörök, anyagnyerőhelyek (a házak építéséhez szükséges agyagot innét bányászták ki), kiscsaládi házak voltak, de kemence is került felszínre.

A másik nagyon fontos késő rézkori települést a Billa Áruház építése előtt sikerült nagy nehézségek árán feltárni. Nem akarták, hogy a leletmentés késleltesse az áruház átadását, holott az építkezés szándékát be kellett volna jelenteni a múzeumnak, hogy lelőhely esetén a szükséges mentési munkákat a régészek időben elvégezhessék. Mindezek ellenére az építkezés nem késett, az áruházat időre átadták és a leleteket is sikerült megmenteni. A kis, homokos kiemelkedésen, mely szigetszerűen emelkedik ki vízenyős környezetéből, csaknem félszáz objektumból (hulladék-gödör, kisméretű lakóház, kemence, gabonartartó verem stb.) feltűnően sok leletanyag került felszínre, közöttük több ép, vagy kiegészíthető edénnyel.

BRONZKOR (i. e. 1900—800.)

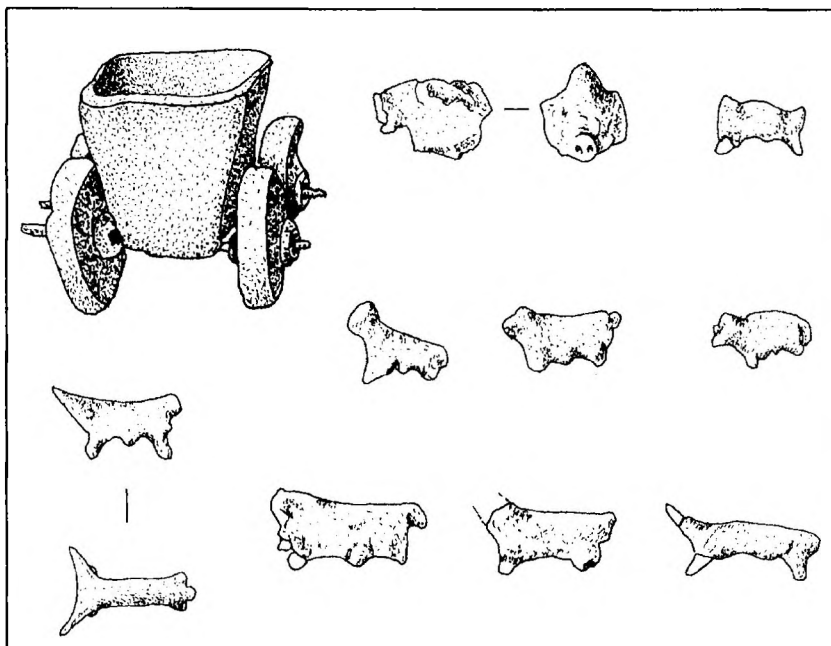
Korai bronzkor (Somogyvár—Vinkovci kultúra)

Csak az utóbbi évtizedek kutatása tisztázta azt, hogy a Dunántúl nagy részén, nagyjából az i. e. 1900—1700. közötti időszakban a déli eredetű Somogyvár—Vinkovci (egy magyarországi és egy jugoszláviai lelőhelyről elnevezve) kultúra népessége élt. Településeit nemcsak a domblejtek vízhez közeli, lankás részén, hanem a dombtetőkön is megtaláljuk. Sőt több erődített településéről is tudunk, ami arra utal, hogy életük néha nem volt zavartalan.

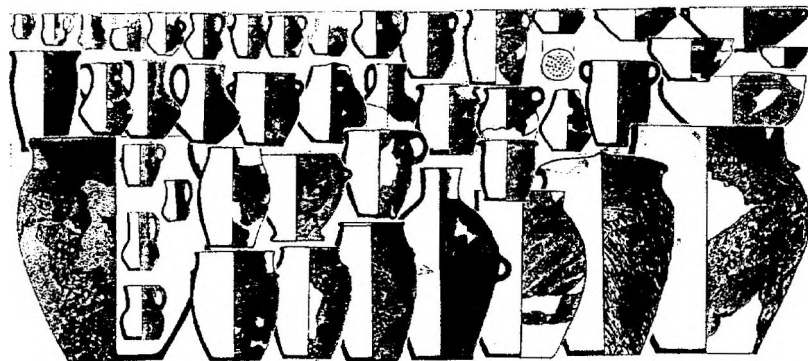
A környék egyik legjelentősebb ásatása Börzöncén volt, ahol számos hulladék-gödörből nagyon gazdag leletanyag került napvilágra. Mintegy 60 edényt sikerült épen, vagy kiegészíthetően találni, így a korszak csaknem összes edénytípusa — a terménytároló hombártól elkezdve a füles bögréig — egy-egy háztartás teljes készlete, ismertté vált. A fejlett kultuszéletük kézzel fogható bizonyítékai az agyagból formált állatszobrocskák (juh, sertés, marha, kutya), melyek — viccesen fogalmazva — majdnem egy kis állatkertet alkotnak. Kiemelkedő lelet még innét egy négykerekű kis kocsimodell, amelyik arra is utal, hogy egy kocsi használatával nagyobb területek bejárására nyílt lehetőség, s a kereskedelem ennek következtében felvirágozhatott. Ennél a településnél a feltáráskor nem találtak házra utaló nyomokat, így csak feltételezhetjük, hogy a föld felszínére építhették azokat.

A másik jelentősebb ásatáson, az Inkey sírkápolna mellett, a hulladékgyödrökön kívül földbe mélyített lakóházat (4 x 3 m) is sikerült feltárni, melynek padlója 1,5 m mélyen volt, s lépcsők vezettek le hozzá. Az egyik terménytároló verem oldalát eredetileg vesszőfonással borították be. A leletek közül meg kell említeni egy agyagból formázott bikaszobrocskát és egy phallost. Mindkettő a termékenység varázsláshoz tartozott, mellyel az emberek, állatok, növények gyarapodását, végső soron gazdagodásukat kívánták elérni.

Az előbbi két lelőhely vízparti lankás területen helyezkedik el, de az akkori nem éppen békés időszak bizonyítékai a magaslati települések, melyek közül többenél megmaradt az erődítés, a sánc nyoma is (Galambok—Öreghegy, Oltárc—

Agyag kocsimodell és állatszobrocskák

Az ásatásnál előkerült edénytípusok

Korai bronzkor (Somogyvár—Vinkovci kultúra), Börzönce

Márkihegy). Az utóbbi erődített településnél csak érdekességként szeretnénk megjegyezni, hogy a lelőhely katonai terület volt és sokáig, még minisztériumi engedéllyel sem lehetett bejutni a korai bronzkori földvár megtekintésére. Szerencsére itt katonáskodott az egyik múzeumi dolgozó is, az ő felméréséből és gyűjtéséből sikerült kellő adatot szereznie a múzeumnak.

A környéket ebben az időszakban eléggé gyéren lakhatták, mert csak 6 lelőhelyüket ismerjük eddig. A kissé távolabb lévő erődített települések azonban azt sejtetik, hogy a népesség zöme inkább a földvárba, vagy annak közvetlen közelébe telepedett le.

Középső bronzkor (mészbetétes edények népe kultúrája)

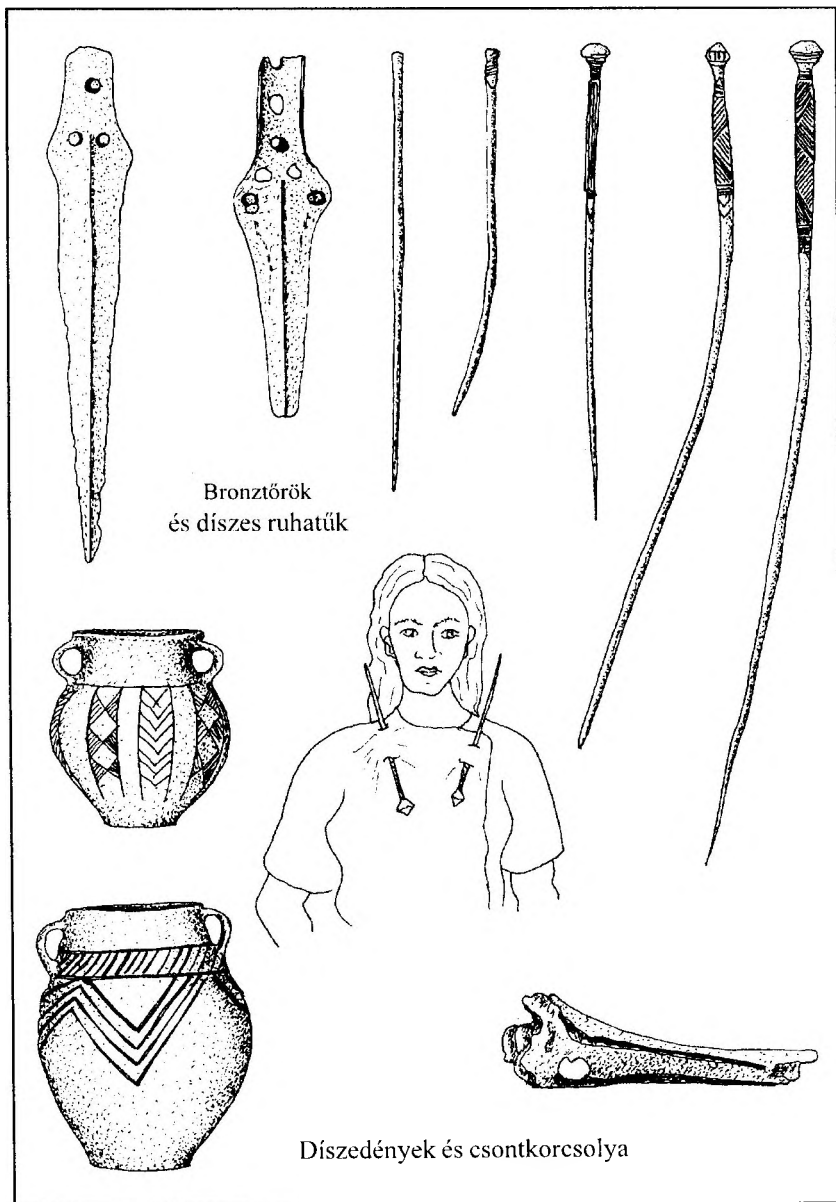
Az i. e. 1700—1500. közötti időszak leletei Zala megye legnagyobb részén hiányoznak. A gyönyörű mészbetétes díszítésű edényeiről elnevezett kultúra a Dunántúl legnagyobb részét birtokolta olyan módon, hogy egy-egy törzs szállásterületét is ma már nagyjából meg lehet állapítani. A legnyugatibb törzsé volt a Kis-Balaton területe, ettől nyugatra azonban semmiféle nyomukat nem lehet felfedezni, s azt sem tudjuk, hogy egyáltalán, ha lakott volt, azok kik lehettek és milyen volt az emlékanyaguk. Ha pedig lakatlan volt, akkor annak mi az oka? A régészek egyik izgalmas feladata az, hogy erre választ adjanak.

Késő bronzkor (halomsíros és urnamezős kultúra)

Eddig a Dunántúl őskorában elsősorban a délről érkező népcsoportokkal, vagy hatásokkal kellett számolni, a késő bronzkortól kezdve azonban az északról, északnyugatról jövő támadás, befolyás lett a jellemző és ez a római hódításig tartott.

Az i. e. 14. században több hullámban északnyugatról a harcias halomsíros kultúra népének támadása érte a Kárpát-medence középső bronzkori lakosságát. A kultúra elnevezését a vezető réteg temetkezési szokásáról kapta, amikor egy főnök sírja fölé sokszor óriási halmot hordtak össze az alattvalók.

Zala megyében már a legkorábbi halomsíros népesség is megszállt (Esztergályhorváti—Alsóbárándpuszta és legújabban Gellénháza), akik valószínűleg a mai Ausztria és Nyugat-Szlovákia területéről vándoroltak ide. A Gelsesziget határában, a Principális egykori árterében lévő homokszigeten feltárt feltűnően nagyméretű ház (20 x 10 m) már a halomsíros kultúra kicsit későbbi időszakába sorolható. Maga az egész település kicsi volt, mintegy 100 m átmérőjű körben

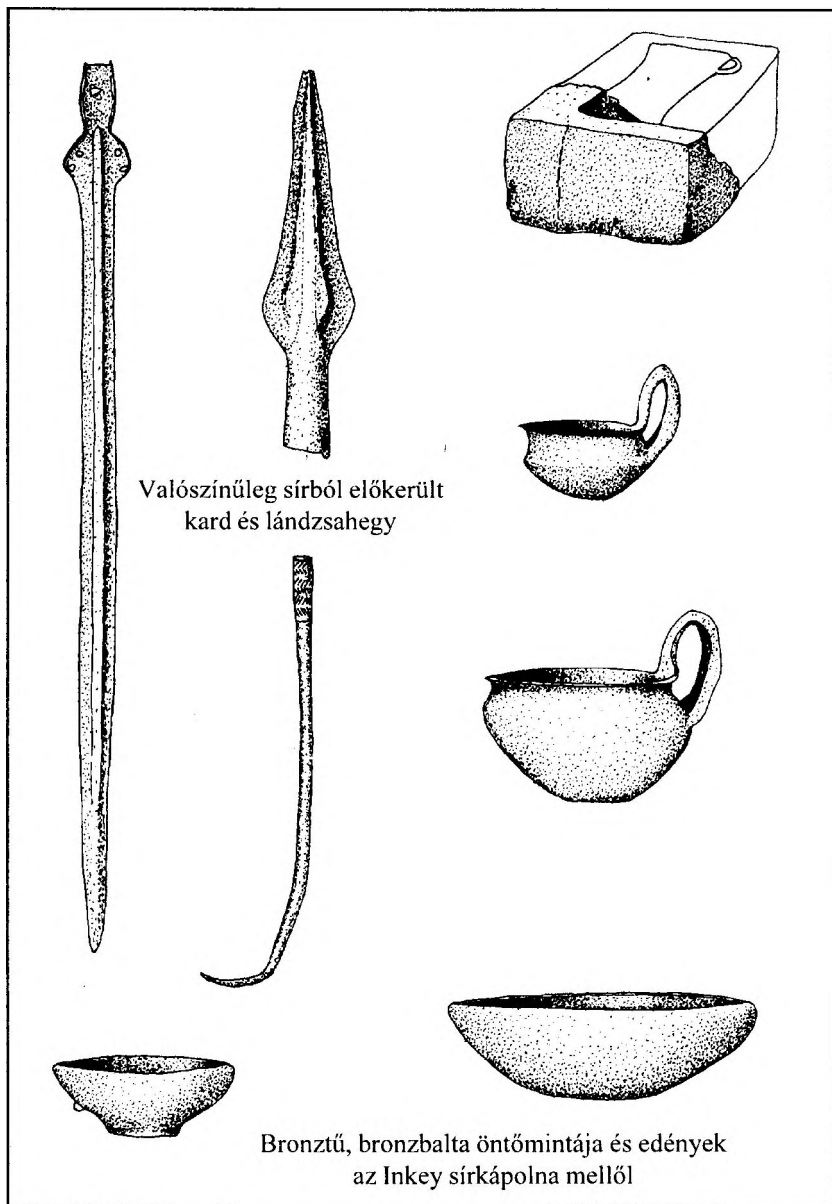

Bronztörök
és díszes ruhátük

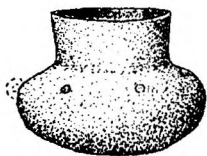
Díszedények és csontkorcsolya

Késő bronzkor (halomsíros kultúra), Gelseziget

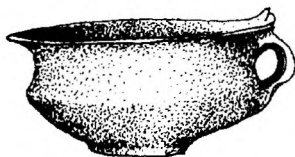

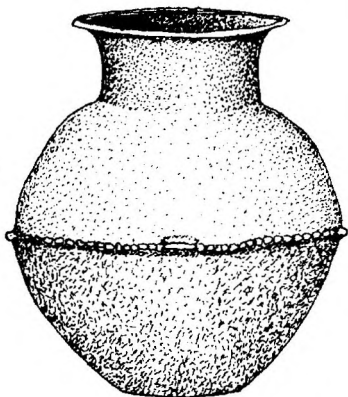
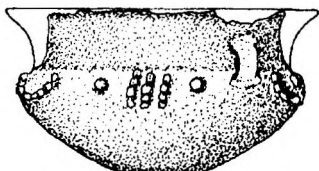
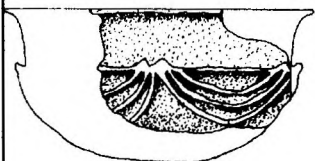
Késő bronzkor (urnamezős kultúra), Nagykanizsa — Bilkei dűlő

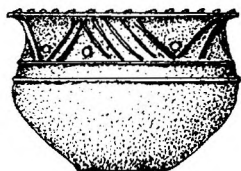
Bögre,
Közép-Európában egyedülálló
üvegpaszta díszítéssel

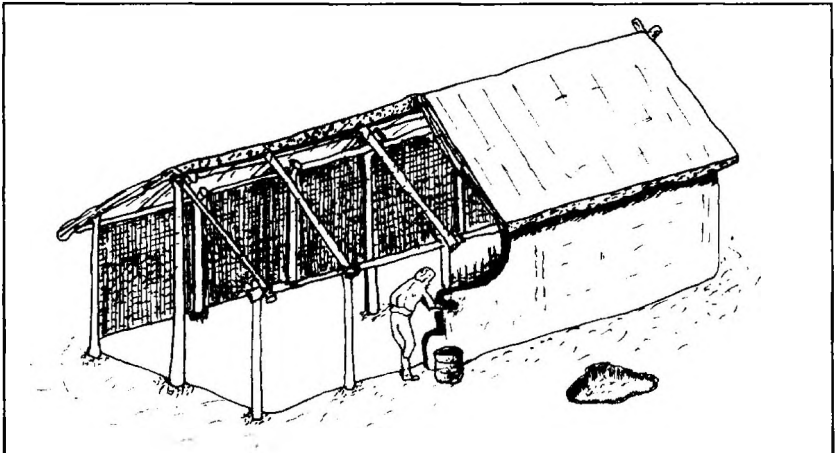
Dísztalak és fazék

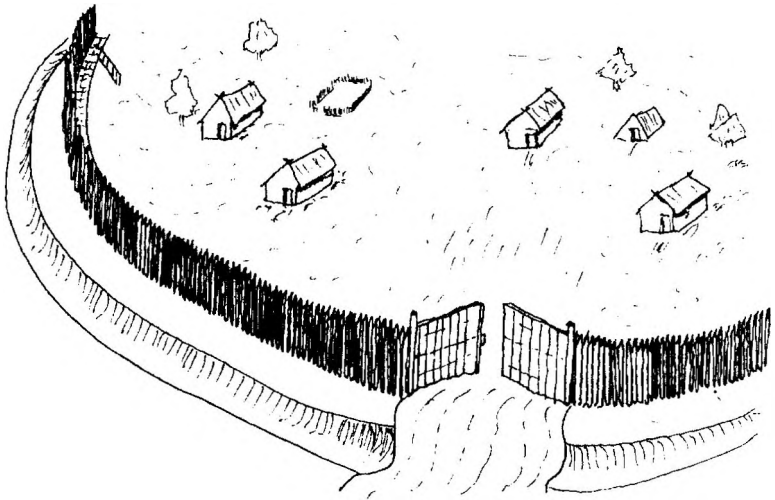
Csaknem 80 liter űrtartalmú hombár

Késő bronzkor (urnamezős kultúra), Nagykanizsa — Bilkei dűlő

Késő bronzkori földfelszínre épített ház rekonstrukciója
(Nagykanizsa, Bilkei-dűlő)

Korai bronzkori földvár részletének rekonstrukciója.
Az oltárci és a galamboki erősített település is hasonló lehetett

Korai és késő bronzkor

fordultak elő a szántásban az emlékeik. A házat elhasználódása után betöltötték, vagyis a település szeméttanyagát a ház gödrébe szórták, amelyből rengeteg kiegészíthető edény, több szépen díszített bronztű, bronztörök, csontból készült korcolyák és nagyon sok állatcsont került felszínre. Külön érdekesség az, hogy két esetben megmaradt, a vizenyős talaj miatt, a tetőzetet tartó cölöpök kihegyezett vége. A tölgyfából készült cölöpök maradványainak korhatározását (radiokarbon korhatározás) most végzik.

Egy másik ilyen korú lelőhelyet Miklósfa határában, Móríchelyen sikerült kalandos úton megtalálni, amikor a halastavakat lecsapolták. Az egykori szigetet ugyanis a halastó vize elborította és a lecsapoláskor láthatóvá váltak a víz által kimosott leletek, amelyeket derékig érő gumicsizmában szedtek össze.

Az i. e. 12. században a Dunántúl is az urnamezős kultúra területévé vált. Az északnyugatról érkező népcsoportok a halomsíros helyi lakossággal nagyon hamar összeolvadtak és különböző csoportok alakultak így ki, de volt olyan terület is, ahol a halomsíros lakosság csupán átvette az urnamezős kultúra jellegzetességeit (pl. Balatonmagyaród—Hídvégpuszta) anélkül, hogy összeköltöztek volna. Vidékünk ebben az időszakban újra erőteljesen benépesült, csaknem 30 lelőhelyüket ismerjük. Ezek szinte kivétel nélkül falusias jellegű települések voltak, a máshol meglévő magaslati, erődített törzsi központok itt hiányoznak. A falvak lakói azonban nemcsak a földműveléssel, állattartással foglalkoztak, hanem számos háziipari munka (szövés-fonás, fazekasság stb.) mellett bronziparral is, amit a felszínre került öntőminták is bizonyítanak.

Az utóbbi években a Nagykanizsa—Bilkei-dűlőben végeztek feltárást, mely méltán lett országos hírű. Az egész ásatás előzménye az volt, hogy kb. 20 évvel ezelőtt egy tavaszi mélyszántás és eső után, amikor a szántásban kitűnőek voltak a megfigyelési lehetőségek, az 500 m hosszú és kb. 300 m széles kiterjedésű település udvarházairól, a szerkezetéről sikerült egy térkép-vázlatot készíteni. Két évtized múlva nyílt lehetőség (pénzt kellett szerezni az ásatáshoz), hogy a 15—20 udvarházból (egy-egy udvarház kb. 30 m átmérőjű lehetett középen a nagyméretű házzal) álló késő bronzkori falu feltárássá kezdhesse. Eddig egy ilyen udvarház vizsgálatát végezték el. A középen egy földfelszínre épített nagyméretű (11 x 9 m) épület cölöpszerkezetét találták meg, a padlóját a szántás már megsemmisítette. A ház oldalfalait vesszőfonással és agyagtapasztással alakították ki, melyről azt is tudjuk, hogy kívülről vörösre festették. Nyugati bejárata mellett egy kisebb épület állt és kellő távolságra körülöttük ásták meg a termény tárolására szolgáló mintegy 30 vermet. Több esetben eredeti helyükön találták meg az edényeket és ez arra utalhat, hogy a település lakóit valamilyen támadás érthette. A falut három oldalról víz vehette körül, délről pedig pedig egy mély árokkal különítették el környezetétől. Sajnos eddig még nem sikerült megtalálni

ennek a falunak a temetőjét. Becsléseink szerint ebben a faluban kb. 250—300-an lakhattak egyidőben.

Jelentősebb feltárás még az Inkey sírkápolna melletti, ahol a gabonatarató vermeken kívül egy sározott aljú lakóházat (9,5 x 5,5 m) is találtak. Magyarszentmiklósról egy spirális ékszer öntőmintája került elő leletmentéskor egy gödörből, ugyanitt két hamvasztásos sír is volt, egyikben gyermek karpereceinek töredékeivel.

A fiatalabb urnamezős kultúra idejéből, nagyjából az i. e. 11—9. századból csak néhány lelőhelyet ismertünk környékünkről: Gelseszigeten egy urnasírt, Magyarszerdahelyen pedig egy hulladékgyödröt találtak. A korábbi időszakhoz képest a népesség vagy lecsökkent, vagy pedig a társadalmi-gazdasági változás miatt a lakosság egy-egy városias jellegű bronzipari központ köré csoportosult, ahol a törzsfőnökök is tartózkodtak.

VASKOR (i. e. 800—12. körül)

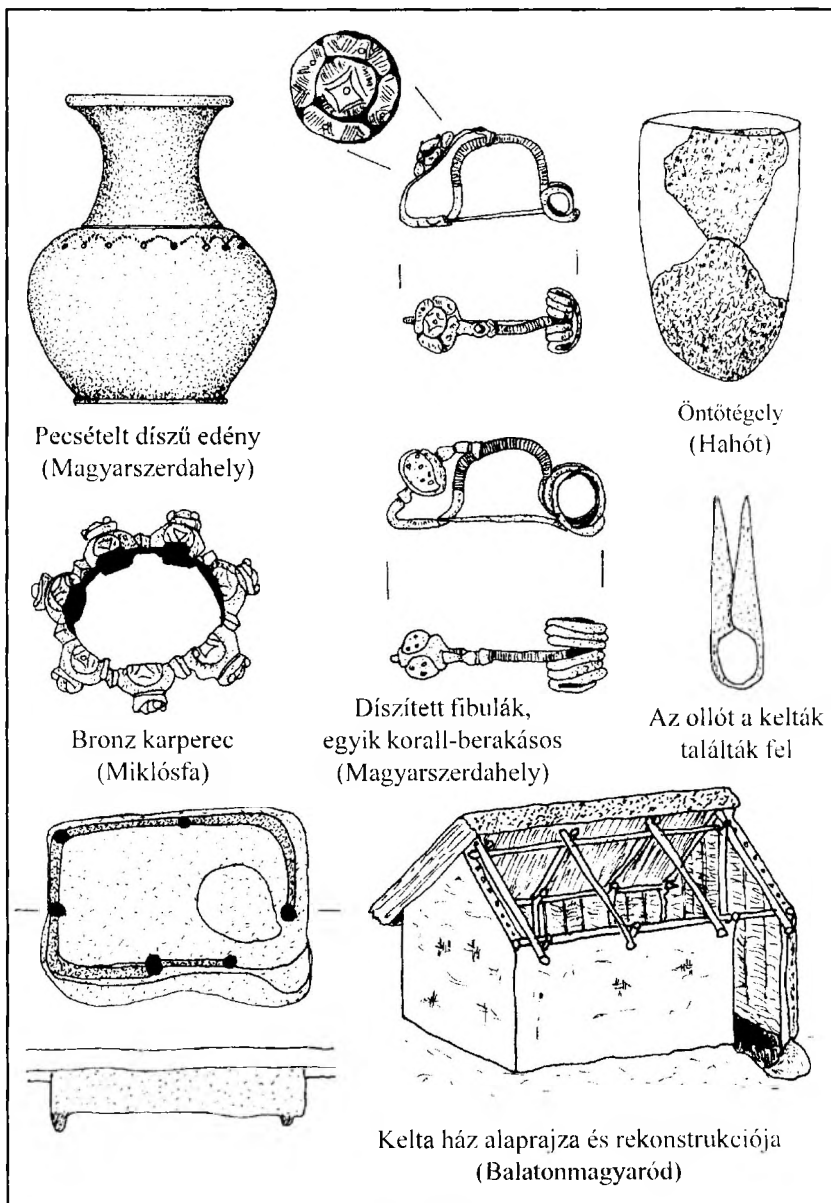
Korai vaskor (Hallstatt kultúra)

A késő bronzkor végén újra élesen elváltak egymástól az Alföld és a Dunántúl története. Míg a keleti rész hosszú ideig a steppe-vidék mozgási területévé válik (preszkíta, szkíta, szarmata népek stb.), addig a nyugati rész Közép-Európa vonzási körébe kerül.

A Dunántúlt a mai Ausztria felől érkező népcsoportok, törzsek foglalják el az i. e. 8. században (keleti Hallstatt kultúra). A kultúra elnevezését egy nagyon híres ausztriai, Salzburg melletti lelőhelyről kapta. Több csoportjuk alakul ki a Dunántúlon egy-egy törzsi központ körül (pl. Sopron—Burgstall, Nagyberki—Szalacska, Pécs—Jakabhegy). Hozzáink legközelebb a Keszthely környéki és horvátországi (Gorican) lelőhelyeik ismertek. A lelőhelyek száma erősen lecsökken és Nagykanizsa környékén csupán egyetlen egy leletről tudunk (Szeptenek), de erről is terepbejárásakor szereztek tudomást. A korai vaskori leletek hiányát egyelőre mással nem lehet magyarázni, mint azzal, hogy itt nem létesítettek központot, mely összegyűjtötte volna a közben megcsökkenett számú lakosságot.

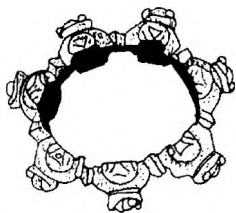
Késő vaskor (LaTéne kultúra, kelták)

Az i. e. 4. század elején, az Alpoktól északra lévő területekről kiindulva kezdődött el Dél- és Kelet-Európa felé az ókori forrásokból most már nevükön is ismert nép, a kelták támadása. A hódító, harcias kelta törzsek, feltehetően a túlnépesedés miatt, új területek meghódítására indultak el. Így Rómát is többek között megostromolták i. e. 387-ben. Egy részük Itáliát végigrabolva Észak-Afrikában zsoldosnak szegődött el, míg másik részük a Po völgyében telepedett le. Itteni uralmuk azonban nem lett hosszú életű, mert a terjeszkedő Róma nem sokkal később legyőzte őket (i. e. 225—222.). Jellegzetes műveltségüket egy híres svájci lelőhely után La Téne kultúrának nevezték el a régészek.

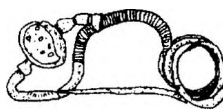

Pecsételt díszű edény
(Magyarszerdahely)

Öntőtégely
(Hahót)

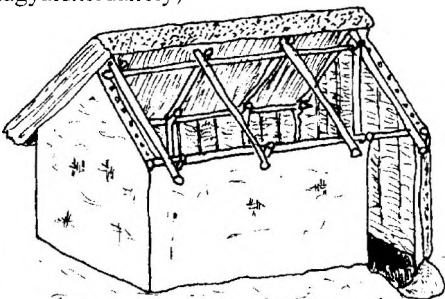
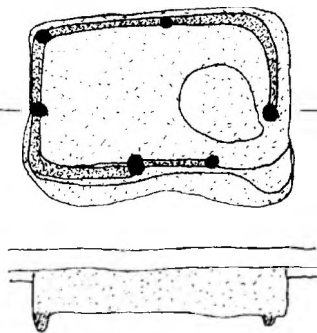
Bronz karperec
(Miklósfa)

Díszített fibulák,
egyik korall-berakásos
(Magyarszerdahely)

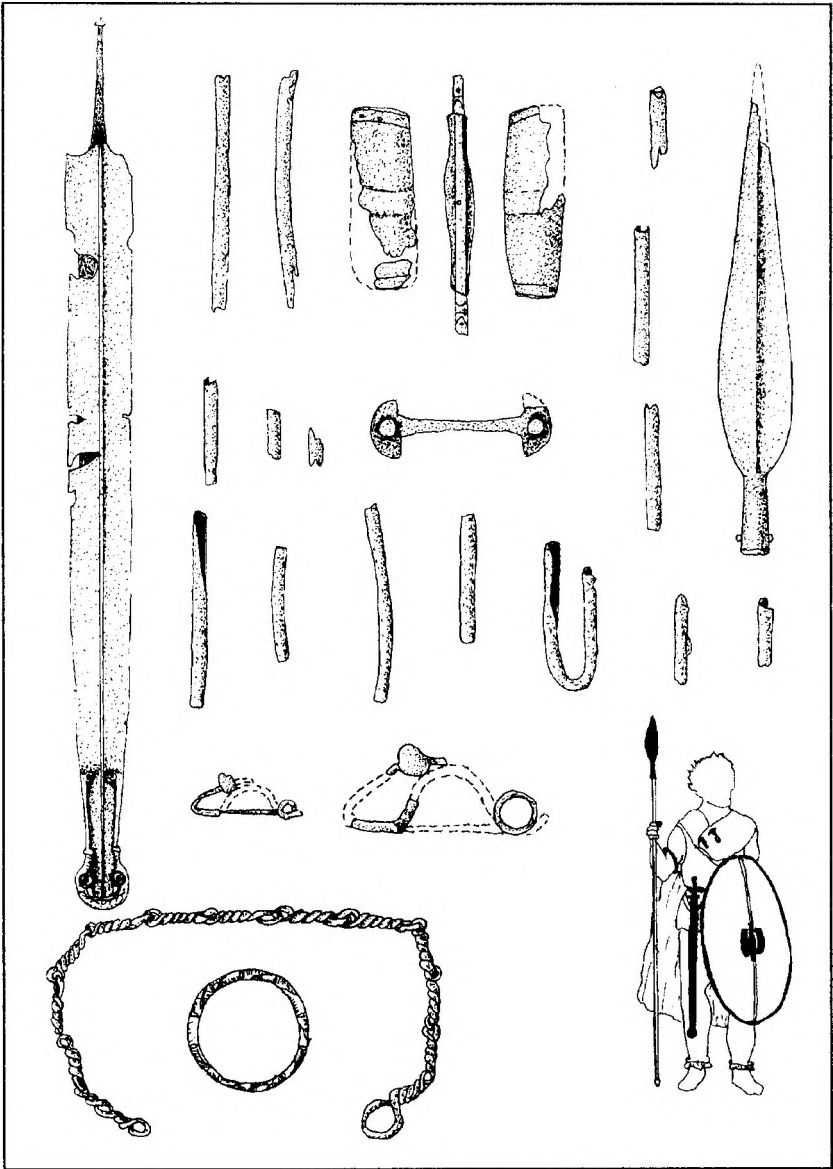

Az ollót a kelták
találták fel

Kelta ház alaprajza és rekonstrukciója
(Balatonmagyaród)

Késő vaskor (kelták)

Késő vaskor (kelták).

Kelta harcos fegyverzete az egyik magyarszerdahelyi sírból

Az i. e. 4. század elején nemcsak Itáliát vették célba a kelták, hanem délkeleti irányba is támadást indítottak. A Dunántúlra betörő kelták először a Balaton—Velece vonaltól északra eső részt foglalták el a pannonoktól (első hullám). A déli fele és a Kárpát-medence többi része kb. 100 év múlva került a birtokukba (második hullám). A területünkről, a Dunántúlról mehetett tovább a Balkán és Görögország felé egy újabb támadás (i. e. 278—277.). A híres jóshely, Delphoi kirablása után a kelták egy része Kis-Ázsiát választotta lakhelyül, ahol egy rövid ideig fennálló kelta államot hoztak létre (Galatia), másik részük azonban visszament a Kárpát-medencébe. A Kárpát-medence legnagyobb részének urai (az alföldi szkítákról most nem beszélve) csaknem négy évszázadon keresztül a kelták lettek.

Mi a helyzet Zala megyében és a közvetlen környékünkön ebben a korszakban? Zala megye északi feléből több korai kelta lelőhelyet ismerünk, amelyek az első hullámmal érkezhettek ide (Andráshida, Zalaszentmihály, Cserszegtomaj, Rezi, Keszthely), környékünkről valamivel kevesebb ilyen korú leletekről van tudomásunk. A Felsőrajkon talált kislány sírjában korai típusú ékszerek voltak (nyak-, kar-, és lábperec), a magyarszerdahelyi temető néhány sírját még az i. e. 4. században ásták meg, míg Kiskanizsán a Dávid-dűlőben eredetileg egy 11 házból álló korai kelta település került feltárássra. A kelta falu házai a vízmosta partoldalon sorakoztak, földbe mélyítettek és kisméretűek (4 x 3 m) voltak, s a felszínre került leletek egyáltalán nem utaltak harcos népre, inkább földművelő-állattenyésztő és jelentős háziipari munkát is végző közösségre. Ez a helyzet nemcsak erre a településre vonatkozik, hanem általában ez a kép a jellemző: a híres kelta katonák és családjuk ebben az időszakban ilyen körülmények között lakhattak. Feltűnő még az is, hogy a temetőkben aránylag kevés a fegyveres sírok száma. A társadalom magasabb rétegei, a törzsi, katonai vezetők és a papság (druidák) természetesen más körülmények között élhettek.

A keltákat, a késő vaskort illetően Zala megye az ország egyik legjobban kutatott területe, különösen vonatkozik ez a megye déli felére. Zalában több mint 100 lelőhelyüket ismerjük. Környékünkön az egyik legnagyobb feltárt sírszámú temető a magyarszerdahelyi (29 sír), melyet az i. e. 4. század végén létesítettek és közel 200 évig használtak. A sírok szinte kivétel nélkül szörthamvas temetkezéseket tartalmaztak és ez a temetkezési mód volt a jellemző a vidékünkre. A felöltötötten, felékszerezett és mellékletekkel (étel, ital az edényekben) ellátott halott, — miután a máglyán elégették — maradványait a sírgödörbe szórták. Jobb esetben a csontszilánkjai valamilyen szerves anyagba (textil, bőr, faedény) csomagolva került a gödörbe az ugyancsak átégett ékszerekkel és egyéb tárgyakkal (pl. fegyver) együtt. Ékszereik általában bronz- és vasból készültek, ritkán aranyból és ezüstből is. Sokszor a fegyvereket összehajlítoták, hogy ne lehessen

használni, elsősorban a halottól való félelem miatt. A csontvázas sírok, vagyis amikor a halottat egyszerűen egy gödörben elföldelik, elvéve fordultak elő a temetőben. Éppen az egyik magyarszerdahelyi harcos sírja volt jó példa arra, hogy Görögország kirablására innét indultak el a kelták, mivel a fegyverzetének típusa ott is előkerült.

A miklósfai temető 11 sírja közvetlenül a móríchelyi halastavak partján helyezkedik el, emiatt szabályos víz alatti régészeti kutatást kellett végezni. Tudniillik a kelták idejében a patakok által szabdalta völgyben sokkal kisebb volt a vízállás, mint ma, amikor néhány sírt a talajvíz miatt a víz alatt kellett feltárni.

A környék kelta leleteinek háromnegyed része az ún. közép La Tène időszakra, kb. az i. e. 260—160. közötti időre keltezhető, míg jó pár lelőhely az i.e. utolsó évszázadra tehető. A kelta települések kutatása is figyelemre méltó a vidékünkön, hisz eddig 15 lelőhelyen összesen 28 házat sikerült feltárni, amely mennyiség sokkal több, mint az egész országban végzett kelta településfeltárások száma. A dombos, nagyrészt észak—dél irányú völgyekkel tagolt területünkön a kelták ún. nyíltszíni, tehát nem erődített településeket hoztak létre. Házaikat szinte kivétel nélkül a földbe mélyítették. Ismerünk néhány házból álló települést (majorság), de van olyan, ahol a házak száma meghaladja a tízet (pl. Kiskanizsa—Dávid dülő), s ez már falunak nevezhető az akkori viszonyokat tekintve. A fő foglalkozásuk a földművelés-állattenyésztés volt, de ezeken a falusias jellegű településeken jelentős ipari tevékenységet is folytattak (pl. vas-, bronzfeldolgozás, fazekasság). Ez a helyzet még akkor sem változott itt, amikor a távolabbi vidékeken kialakultak az ipari, törzsi központok, amelyek legtöbbször magaslati, erődített település (oppidum) létrehozását jelentette, az azt kiszolgáló fálvakkal és majorságokkal. Területünkön egy társadalmi-gazdasági téren elmaradottabb kelta törzs élhetett, akik még a máshol elterjedt pénzverést és a pénzzel való kereskedést nem gyakorolták. Jelenleg nem tudjuk, hogy milyen nevű kelta törzs élhetett itt, mivel a forrásokból világosan kiderül, hogy egy-egy nagyobb törzs uralma alatt tartott több kisebbet, akiknek a neve így nem került előtérbe. Az ókori forrásokban északra a boiokat, keletre a herkuniátészeket, délnyugatra pedig a tauriszkusokat emlegetik a római foglalás előtt.

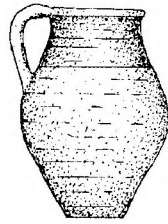
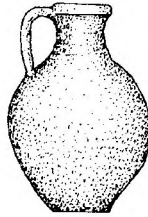
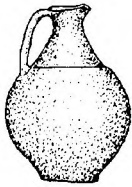
RÓMAI KOR (1—4. század)

A Dunántúlt, a későbbi Pannónia tartományt (provinciát), a rómaiak az i. e. 13—8. között hódították meg Tiberius vezetésével. Egyes kutatók a terület teljes birtokbavételét az 1. század közepére teszik, arra az időpontra, amikor kialakul a dunai limes (határvonal), a közigazgatás stb. A környék legkorábbi római leletei is mindenesetre ezt a keltezést erősítik meg (Hosszúvölgy, Magyarszerdahely). Pannónia elfoglalása egy hosszabb és tudatos folyamatnak volt az állomása, amely során először a mai Ausztria területén lévő Noricum, majd a Dráva—Száva köze jutott a rómaiak uralma alá és ezt követte a mai Dunántúl elfoglalása.

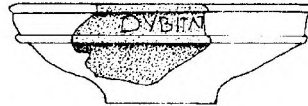
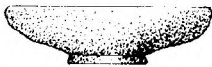
A bennszülött kelta lakosság nagyon gyorsan romanizálódott, a helyi arisztokráciát a rómaiak többek között érdeklétté tették az új viszonyok elfogadására. A jelentős észak-itáliai népesség letelepedése következtében a rómaiak szokásait, életmódját a kelták nagyon hamar átvették. Már az 1. század végén megjelennek a szépen faragott sírkövek, a halomsírokban a kőből épített sírkamrák és a korai itáliai importárú.

A római birodalom részévé vált a Dunántúl, s az új tartomány közigazgatása, kereskedelme stb. megkövetelte az úthálózat kiépítését. Az ókori útleírások ugyan nem említik az itteni utakat, a régészeti lelőhelyek azonban nagyon szépen kirajzolják a nyomvonalukat. Az egyik legfontosabb ilyen út a Borostyánút volt a környékünkön, amely az Adriai tengert kötötte össze a Keleti tengerrel. Ennek egyik fontos állomása Salla municipium (városi rangú település Zalalövön) volt. Ebből az észak—dél irányú útvonalból a mai Alsólendva mellett (Halicanum) egy nyugat—kelet irányú ágazott el, melyet diagonális, átlós) útként emleget a szakirodalom. Ez az út tulajdonképpen a mai M 7-es ősenek tekinthető és Sormás, Hosszúvölgy, Nagykanizsa érintésével északkeleti irányba haladt tovább, a Kis-Balaton árterének kikerülésével, Aquincum (Óbuda) felé. A két főútvonalon kívül, a Zalára jellemző észak—dél irányú völgyekben, másodrendű utak kötődtek össze a meglehetősen sűrűn elhelyezkedő településeket.

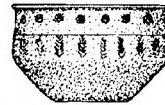
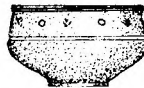
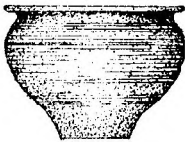
Nagykanizsa és környékén városias jellegű települést, katonai tábort, vagy erődítményt nem ismerünk egyelőre, a római települések legnagyobb részét a kőépület nélküli vicusok (falusias jellegű település) teszik ki. Ezek legtöbbjéről

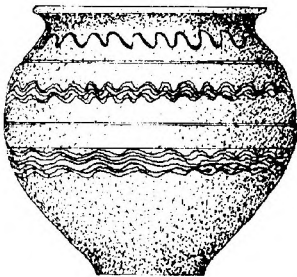
Korsók és tálak

Névkarcolatos edénytöredékek
(Paulina, Dubitata)

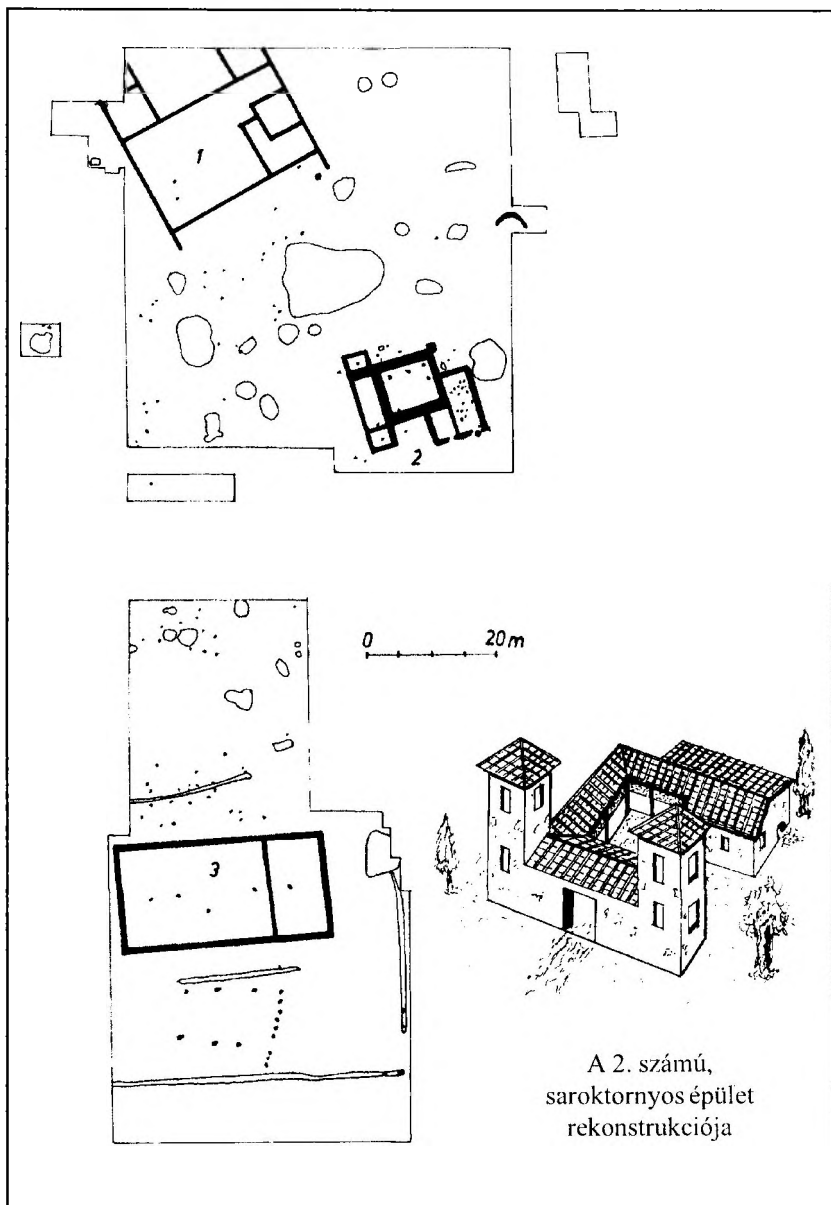

Pecséltel díszű tálak

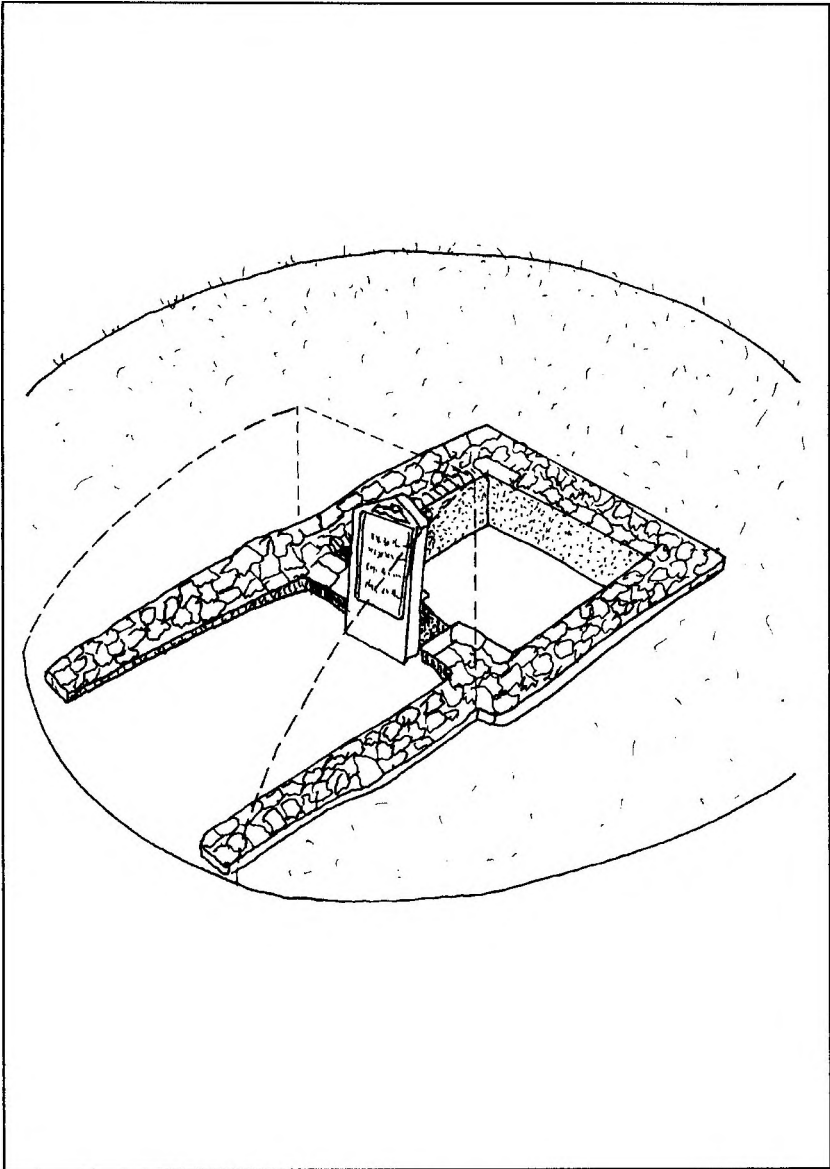

Tároló edény és benyomkodott oldalú poharak

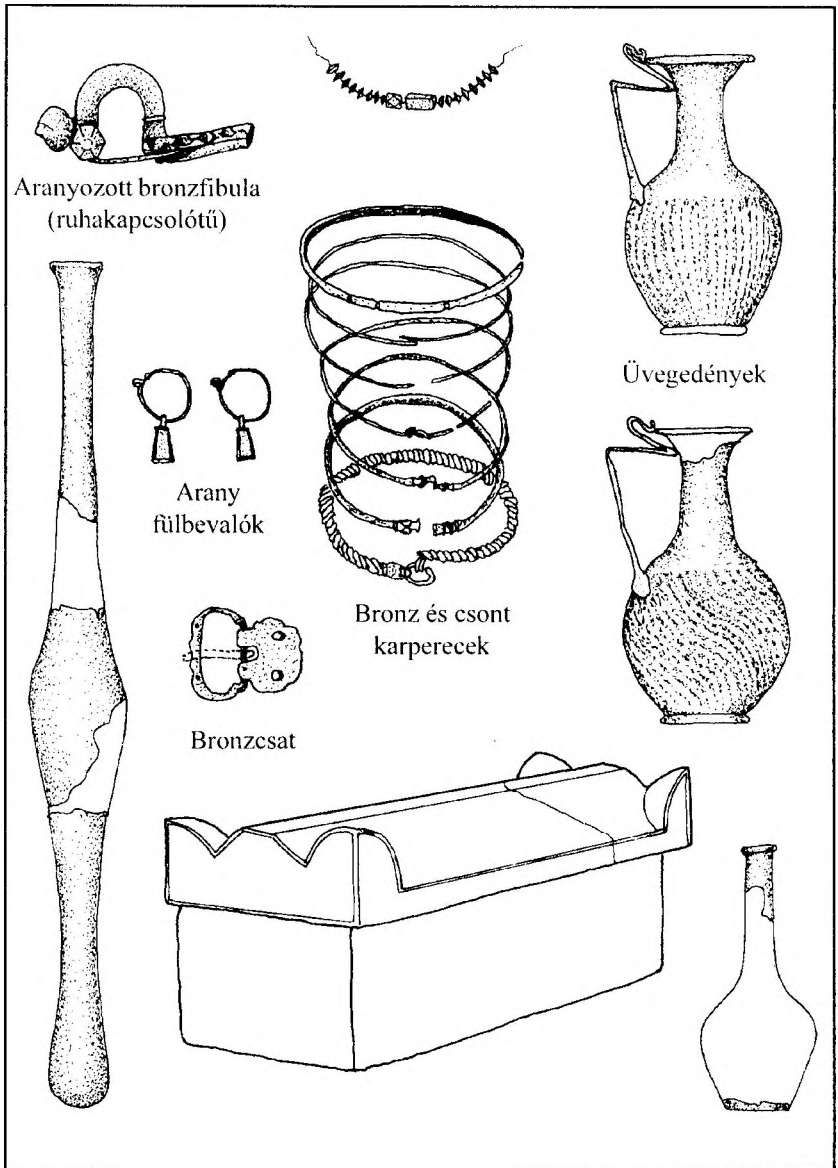
Római kor, Nagykanizsa — Inkey sírkápolna

Római kor, az Inkey sírkápolna melletti villa rustica alaprajza

Római kor, Nagyrécse.
Halomsír rekonstrukciós rajza az előfolyosós sírkamrával

terepbejárás során szereztek tudomást és természetesen egy-egy ásatás módosíthatja ezt a megállapítást. Például a környék egyik legfontosabb római kori lelőhelye húzódhat meg a mai Hosszúvölgy község alatt: ez is köépület nélküli település, de az eddig feltárt öt fazekaskemence, a határában lévő nagyméretű halomsír, az a tény, hogy a szórványos leletek az 1. század közepétől a 4. század végéig terjedő időszakból valók, arra engednek következtetni, hogy itt nem csupán egy faluval állunk szembe, hanem annál sokkal komolyabb településsel. A hosszúvölgyi fazekaskemencékben égethették ki a kereszt alakú fenékbélyeges (mesterjegy) edényeket, amelyek a 3. században a környék több lelőhelyén is előfordultak, bizonyítván, hogy ezek a termékek, mintegy 20 km sugarú körben kerültek árusításra. A sormási köépület nélküli település ásatása is jó eredménnyel kecsegtetne: a kisebb falu kelta előzményekre megy vissza és sikerült megtalálni a temetőjét is, valamint a település szélén a fazekaskemencéjüket.

A köépülettel is rendelkező települések tulajdonképpen vidékünkön gazdasági központok (villa rustica) voltak, a tulajdonosok, vagy a gazdaságot vezetők néha díszes köépuleteivel. A közelünkben feltárt leggazdagabb ilyen birtokközpont az alsórajki volt, ahol több helyiséget mozaikpadlóval díszítettek. A Nagykanizsa—Inkey sírkápolna melletti villagazdaság valamivel szegényesebb kivételű volt, kis-, vagy középbirtok központja lehetett. A három köépület körül a szolgák földbe mélyített lakóházai, gazdasági épületek helyezkedtek el és sikerült az egyik köépületet körülvevő kerítés és az ahhoz csatlakozó karám nyomait is megfigyelni. A köépületek a környék mészkőanyagú homokkőveiből épültek, de ezeket is később a kőben szegény vidékünkön kibányászták, így a feltáráskor legtöbb esetben már csak a kő miatt kiszedett fál árkat lehetett rajzon rögzíteni. A villagazdaságot a 3—4. században használták. Az egyik köépületet, melynek két saroktornya és belső udvara volt, a 4. században kibővítették: egy padlófűtés-sel ellátott és freskóval díszített fürdővel. Néhány gabonatartó vermen kívül három kutat is találtak a köépületek mellett. A felszínre került gazdag leletanyag között több importárú is volt és keltezésük azt bizonyítja, hogy a gazdaságot még a 4. század végén, esetleg az 5. század elején is lakták. Érdekességként meg kell említenünk, hogy 65 olyan kerámia is van a leletek között, amelyekre az eredeti tulajdonosok nevét bekarcolták (pl. Cotonius, Maximus, Paulina), hogy étkezésnél megkülönböztethessék a többiek közül a sajátjukat.

A római kor első századaiban a temetkezéseknél a halott elhamvasztásának a szokása uralkodott. Az egyik legfontosabb hamvasztásos temető feltáráására Magyarszerdahelyen került sor, ahol 34 sírt találtak. Fele urnás, másik fele szórthamvas temetkezést tartalmazott. Érdekesség az, hogy a római korban ugyanazon a helyen volt a temető, mint a megelőző időszakban, a kelták idején, de egyetlen egy esetben sem bolygatták meg a korábbi sírokat. Ebből arra lehet következtetni,

hogy a kelta sírokat megjelölték és azokat később, a római korban is tiszteletben tartották. Erről a helyről származik egy nagyon szépen faragott, stájer márványból készült sírkő, mely az észak-itáliai származású Canius kereskedőcsaládnak állított emléket, s 1935-ben került a Nemzeti Múzeumba. A gazdag sírmellékletek között feltűnően sok volt az importárú és ezek alapján a temetőt az 1. század közepétől a 3. század közepéig használták.

A magyarszerdahelyi az ún. lapos temetők közé tartozik, ahol csak kis halmocska jelezte a sírt, de a régészeti szakirodalom megkülönböztet egy másik sírformát is, a halomsírt (tumulus). Ezek mérete változó, de általában 8—10 m átmérőjűek és ahol kevésbé érte bolygatás ott a magasságuk még ma is elérheti az 1,5—2,0 m-t. Legtöbbször csupán egy halott maradványait találják a halom alatt. Noricum és Pannónia nyugati részén gyakori ez a temetkezési forma és néhány esetben kőépítmény is van a halom belsejében. A környéken feltárt halomsírok bizonyították be, hogy ez a temetkezési szokás az 1. század végétől a 3. század közepéig volt divatban és csak ezután terjedt el fokozatosan a korhasztásos, csontvázas temetkezés. Ezt sokan a kereszténység előretörésével magyarázzák.

Nagykanizsa—Katonatemető dűlőben a hagyomány szerint a török időkben elesett hősök sírjai vannak, de a szántásban még ma is jól látható két halomsír feltárásakor bebizonyosodott, hogy ezek nem mások, mint 1. század végi római, kőkamrás temetkezések. A temetkezés idejének megállapítását pontosabbá tették az előkerült észak-itáliai csészek és Nerva császár 96-ban vert pénze. Sajnos a mélyszántások a sírokat csaknem teljesen megsemmisítették. A nagyrecsei halomsírok ugyancsak a szántásban vannak, de a sokkal erősebb építményeik átvészelték az utóbbi évtizedek intenzívebb mezőgazdasági művelését. Az egyik temetkezés egy 5,5 m hosszú, előfolyosós sírkamra volt, ahol eredeti helyén megmaradt a kamra bejáratát lezáró sírkő alja. A felső, feliratos része, ahol a halott és családja nevei szerepelnek, sajnos hiányzik. A halottat az előfolyosón felállított máglyán égették el. Az eredetileg gazdag mellékletekkel ellátott sírt teljesen kirabolták nem sokkal a temetkezés után. A másik kőkamrás halomsírnál a kamra bejáratát és belsejét vörös festéssel díszítették, ezt is kirabolták, a sírkő alját a kamrába bedöntötték. Még egy kőépítményes sír feltárására került sor itt, valamint a halomsírok közötti területen ún. lapos temetkezéseket is találtak.

Az észak-itáliai hatásra elterjedt kőépítményes halomsírokon kívül a Csónakázó mellett Alsóerdőben és a régi 7-es út mellett, a Felsőerdőben tártak fel még halomsírokat. Ezeket már a 3. század közepén emelhatték. Meg kell jegyezni, hogy a halomsíros római temetőket szinte kivétel nélkül az akkori utak mellett létesítették. Talán kivétel ez alól a néhány éve kiásott kilenc gelseszigeti halomsír, melyek távol esnek minden feltételezett úttól.

A 3. század közepén, mint említettük, gyökeres változás következett be a temetkezési szokásokban: a hamvasztásról áttértek a „csontvázasra”, az egyszerű elföldelésre. Az Inkey sírkápolna melletti villagazdaság 3—4. századi temetőjét sikerült megtalálni, ahol a feltárt 25 temetkezésből az egykori leggazdagabbat, a központi sírt, egy 3,5 x 2,1 m nagyságú téglasírt, teljesen kirabolták. A sírokban talált mellékletek gazdagsága, ill. szegényessége alapján azt mondhatjuk, hogy a temetőt a birtokosok és a szolgálók egyaránt használhatták. Figyelemre méltó egy 3. századi sír, ahol a fiatal férfi mellé összehajtogatva egy bronzveretekkel díszített bőrvet tettek. Lehetséges, hogy katonai övként (cingulum) került a sírba.

A Sormáson terepbejáráskor talált 4. századi téglasírban egy kislány csontváza feküdt, melyet díszes veretű koporsóban helyeztek örök nyugalomra. A temetés után a sírt is kirabolták, de néhány melléklet, köztük egy aranygyűrű is, elkerülte a rablók figyelmét. Ez a temető csak néhány sírből állhatott. Hasonlóan egyedüllő, vagy kisebb temető része lehetett a Bagolasánc—Nagyfakoson, szántáskor talált homokkő szarkofág. Belsejében egy házaspár maradványait találták gazdag mellékletekkel. Az először elhunyt nőt több karpereccel, nyakláncsal és arany fülbevalóval felékszerezve rakták a sírba, több üvegedény társágában, a néhány évvel később elhalálozott férjét pedig, a hivatalnokok rangjelzéseként, aranyozott fibulával (ruhakapcsolótű), s 364—367. között vert pénzekkel (Valentinianus) helyezték melléje.

A nagyfakosi szarkofág és az Inkey sírkápolna melletti temető néhány sírja tekinthető a legkésőbbi római kori temetkezésnek. A római birodalom fokozatos felbomlásával vidékünk a népvándorláskor viharainak színterévé vált.

A KÖRNYÉKRE VONATKOZÓ FONTOSABB IRODALOM

- Bánffy, Eszter:* Neolithic and Copper Age settlements at Hahót and Zalaszentbalázs. In: *Anteus* 22 (1995) 35—50.
- Bánffy Eszter:* Cult objects of the Neolithic Lengyel Culture. Bp., 1997.
- Barkóczi László—Bóna István—Mócsy András:* Pannonia története. Bp., 1963.
- Bilkei Irén:* Római edényfeliratok a nagykanizsai Thúry György Múzeumban. *Zalai Gyűjtemény* 21 (1985) 5—21.
- Bondár Mária:* Újabb adatok a badeni kultúra temetkezéseihez. *Zalai Múzeum* 1. (1987) 47—58.
- Bondár Mária:* A badeni kultúra telepe Balatonmagyaródon. *Zalai Múzeum* 3. (199) 137—154.
- Bondár Mária:* Kora bronzkori kocsimodell Börzöncéről. *Zalai Múzeum* 4. (1992) 113—127.
- Bondár, Mária:* Early Bronze Age settlements patterns in South-West Transdanubia. *Anteus* 22 (1995) 197—268.
- Bondár Mária:* Rézkori és kora bronzkori kutatási problémák a Délnyugat-Dunántúlon. In: *Népek a Mura mentén* 2. (1998) 19—30.
- Évezredek üzenete a láp világából. Zalaegerszeg—Kaposvár 1996.
- Gabler Dénes:* Terra sigillata chiara tálak Nagykanizsáról. *Zalai Gyűjtemény* 18. (1983) 27—44.
- Horváth László:* Kelta temető leletmentése Miklósfán. *Zalai Gyűjtemény* 6. (1976) 5—20.
- Horváth László:* A magyarszerdahelyi kelta és római temető. *Zalai Gyűjtemény* 14. (1979).
- Horváth László:* A hosszúvölgyi római fazekaskemencék. In: *Iparrégészet* 1. (Veszprém, 1981) 27—31.
- Horváth László:* Előzetes jelentés a Nagykanizsa—Inkey sírkápolna melletti lelőhely feltárásáról. *Zalai Gyűjtemény* 18. (1983) 7—25.
- Horváth, László:* The surroundings of Keszthely. In: *Corpus of Celtic Finds in Hungary*. *Transdanubia* 1. (1987) 63—178.

- Horváth László*: Késővaskori ház- és településtípusok Dél-Zalában. Zalai Múzeum 1. (1987) 59—80.
- Horváth László*: Nagykanizsa és környékének története az újkőkortól a római kor végéig. In: Nagykanizsa Városi Monográfia I. (1994) 85—133.
- Horváth László*: Adatok Délnyugat-Dunántúl későbronzkorának történetéhez. Zalai Múzeum 5. (1994) 219—235.
- Horváth, László*: Einige chronologische Fragen des keltischen Gräberfeldes von Rezi. Zalai Múzeum 8. (1997) 79—90.
- Horváth László*: Római halomsírok Zalában. In: Népek a Mura mentén 2. (1998) 31—39.
- Kalicz Nándor*: A Balatoni csoport emlékei a Dél-Dunántúlon. JPMÉ 14—15. (Pécs, 1969) 75—93.
- Kalicz Nándor*: A rézkori Balatoni csoport Veszprém megyében. VMMK 8. (Veszprém, 1969) 83—90.
- Kalicz, Nándor*: Die Funde der Phase III. der kupferzeitlichen Balaton-Gruppe in Nagykanizsa—Sánc. Mitt. Arch. Inst. 5. (1974/75.) 1976, 41—44.
- Kalicz, Nándor*: Frühneolitische Siedlungsfunde aus Südwestungarn. Inventaria Praehist. Hung. 1990.
- Kalicz, Nándor*: Figürliche Kunst und bemalte Keramik aus dem Neolithikum Westungarns. Archeolingua, Series Minor 10. (Bp., 1998).
- Mócsy András*: Római sírkő Magyarszerdahelyről. Fol. Arch. 9. (1957) 83—90.
- Mócsy András*: Zala megye római kori köemlékeiről. Zalai Gyűjtemény 6. (1976) 21—32.
- Ottományi Katalin*: Késő római besímitott kerámia Nagykanizsán. Zalai Gyűjtemény 18. (1983) 45—58.
- Redő, Ferenc*: Roman villa at Alsórajk—Kastélydomb 1987—1993. Anteus 22 (1995) 269—305.

Die wichtigsten archäologischen Fundorte aus der Urzeit und der Römerzeit in Nagykanizsa und Umgebung

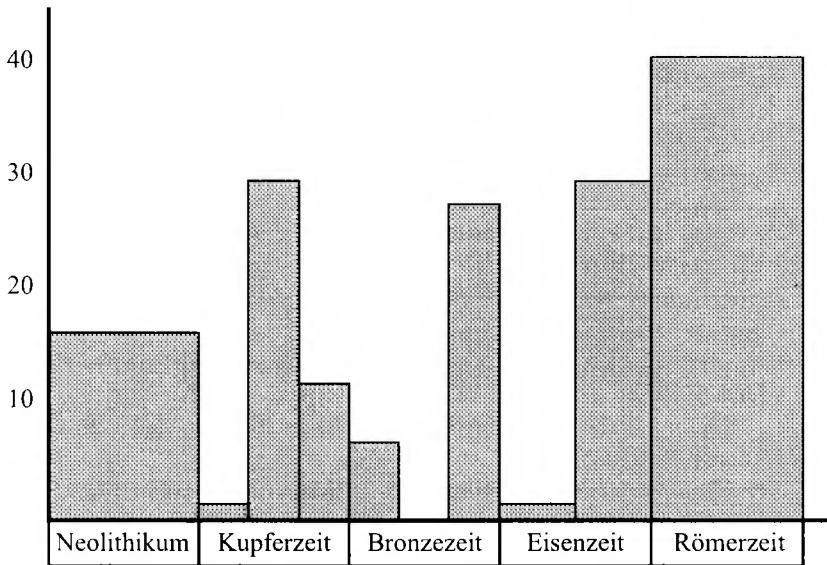
ZUSAMMENFASSUNG

Die urzeitliche und altertümliche Geschichte der Umgebung von Nagykanizsa zusammenfassend, kann festgestellt werden, dass dieses Gebiet im grossen und ganzen den herumliegenden Gebieten sehr ähnlich ist. Die Dichte der Fundorte aus den verschiedenen Zeitaltern weist auch hier annähernd dieselbe Grösseordnung auf, in einigen Fällen gibt es jedoch Abweichungen von der Dichte der umliegenden Gebiete. Die chronologische Tabelle und die Tabelle, die die Verteilung der Fundortzahl nach den verschiedenen Zeitaltern darstellt, machen diese Tatsache sehr anschaulich. Die Fundortzahl der verschiedenen Zeitalter und Perioden zeigt uns die Dichte der Siedlungen in unserer Gegend, d. h. in welchem Masse sie damals bevölkert war.

Für die Forscher des Neolithikum ist der Fundort bei Becsehely von ausserordentlichem Belang und die Terrainforschungen in Südzala bestätigen, dass die Fundorte aus dem Neolithikum eher westlich von Nagykanizsa, im Raum Becsehely—Rigyác zu finden sind. Aus dem in der Monographie erwähnten Gebiet haben wir von 16 Fundorten aus diesem Zeitalter Kenntnis, was für den kleinen Raum eine auffallend grosse Anzahl ist. Zu Beginn der Kupferzeit ist unsere Umgebung spärlich bevölkert (1 Fundort), in der Mitte des Zeitalters wird sie dicht bevölkert (30 Fundorte). In den anderen Gegenden Transdanubiens ist die Lage sehr ähnlich, aber in unserer Gegend ist das besonders auffallend. In der späten Kupferzeit ist die Zahl der Siedlungen kleiner (11 Fundorte) und zu Beginn der Bronzezeit ist eine weitere Abnahme zu entdecken (6 Fundorte). Aus der 2. Periode der frühen Bronzezeit und aus der mittleren Bronzezeit ist uns keinerlei Fund bekannt. Die Erklärung dafür könnte sein, dass unsere Gegend, die neigte, sich im Laufe der Zeit zu bewalden, wegen der Klimaänderungen nicht bevölkert wurde, oder dazu kamen noch die Änderungen der gesellschaftlich-wirtschaftlichen Verhältnisse (Errichtung von Stammeszentren).

In der späten Bronzezeit ist Nagykanizsa und Umgebung recht dicht bevölkert (26 Fundorte), das Vorhanden eines Stammes-Handelszentrum ist uns allerdings nicht bekannt. Die frühe Eisenzeit wird durch einen einzigen Fundort vertreten, was auch darauf hinweist, dass hier kein Stammeszentrum errichtet wurde. In der jüngeren Periode der Eisenzeit (Kelten) ist unser Gebiet wieder dicht bevölkert (29 Fundorte) und vermutlich wohnte hier ein gesellschaftlich-wirtschaftlich zurückgebliebener Stamm.

Am grössten ist die Fundortzahl aus der Römerzeit (41). Obwohl es keinerlei stadtmässige oder wichtige Siedlungen in der Umgebung von Nagykanizsa gab, bestätigt der Reichtum der Funde, dass der über unsere Gegend führende diagonale Weg von grossem Belang war und sich unser Gebiet sehr schnell in den Blutkreislauf des Reiches einfügte. Die Gegend wurde in der Römerzeit durch einige sich am Waldrand und Hang zwischen kultivierten Gebieten befindende Villenwirtschaften und das dazu gehörende ländliche Siedlungennetz geprägt.

Verteilung der Fundortzahl aus der Urzeit und der Römerzeit in Nagykanizsa und Umgebung

308374

A VÁROSVÉDŐ EGYESÜLET ÁLTAL KIADOTT HONISMERETI FÜZETEK

1. *Dr. Fülöp György*: Kiskanizsai ragadványnevek [Sokszorosított kéz(gép)-irat].
2. *Dr. Tolnai Sándor*: A tűz elleni védekezés Nagykanizsán 1690-től 1988-ig. 1989.
3. *Fónyad Pál*: A nagykanizsai evangélikus gyülekezet története. 1991.
4. *Dr. Makoviczky Gyula*: Göcseji és hetési falucsúfólok. 1992.
5. *Dr. Cseke Ferenc*:
  1. Nagykanizsa vonzáskörzete.
  2. Nagykanizsa természeti viszonyainak értékelése a településfejlődés és a gazdasági élet szempontjából.
  3. Nagykanizsa milyen mértékig támaszkodhat a városkörnyéke élelmi szeripari nyersanyagaira? 1993.
6. *Dr. Rózsa Miklós*: Kanizsa mecsetből kialakított plébániatemploma 1690–1700. között. 1993.
7. *Balogh László*: Nagykanizsa város és környéke környezetállapot alapfelmérése. 1994.
8. *Lencsés Gábor*: Az újudvari Csibiti-völgy természeti képződménye és élővilága. 1994.
9. *Dr. Vándor László*: Botszentgyörgy vára. (Az ún. Romlott-vár kutatásainak eredményéből). 1995.
10. *Dr. Rózsa Miklós*: Ingatlantulajdon és telekkönyv Kanizsán a török alóli felszabadítást követő évtizedben. 1995.
11. *Dr. Cseke Ferenc*: A Principális-csatorna vízgyűjtőjének vízföldrajzi viszonyai. 1995.
12. *Buda Ernő–Benedek Miklós*: Károlyi Árpád, az olajbányászati és növényteni kutató 1907–1972. 1996.
13. *Dr. Rózsa Miklós*: Kanizsa város tanácsának bírói tevékenysége a török uralom megszűnése utáni évtizedben. 1996.
14. *Bogdanovic Lázár*: A Szent Miklósról elnevezett nagykanizsai görögkeleti szerb egyház. 1997.
15. *Ráhavölgyi Attila*: A nagykanizsai református templom építésének története. Visszaemlékezés. 1997.
16. *Kassay László*: Az Olajipari Vadásztársaság története. 1997.
17. *Major Ilona*: A nagykanizsai Chevra Kadisa-könyv. 1998.

18. *Berkes József*: A nagykanizsai olajipari lakótelep építéstörténete.
Buda Ernő: Bösze Kálmán élete és munkássága. 1998.
19. *Dr. Cseke Ferenc*:
Hogyan befolyásolja a tengerszint feletti magasság néhány időjárási tényező
érvényesülését a Nagykanizsa környéki szőlőtermelésben.
Régi szőlőhegyi gazdálkodás Nagykanizsa környékén. 1998.

Deaf-Kaipusala

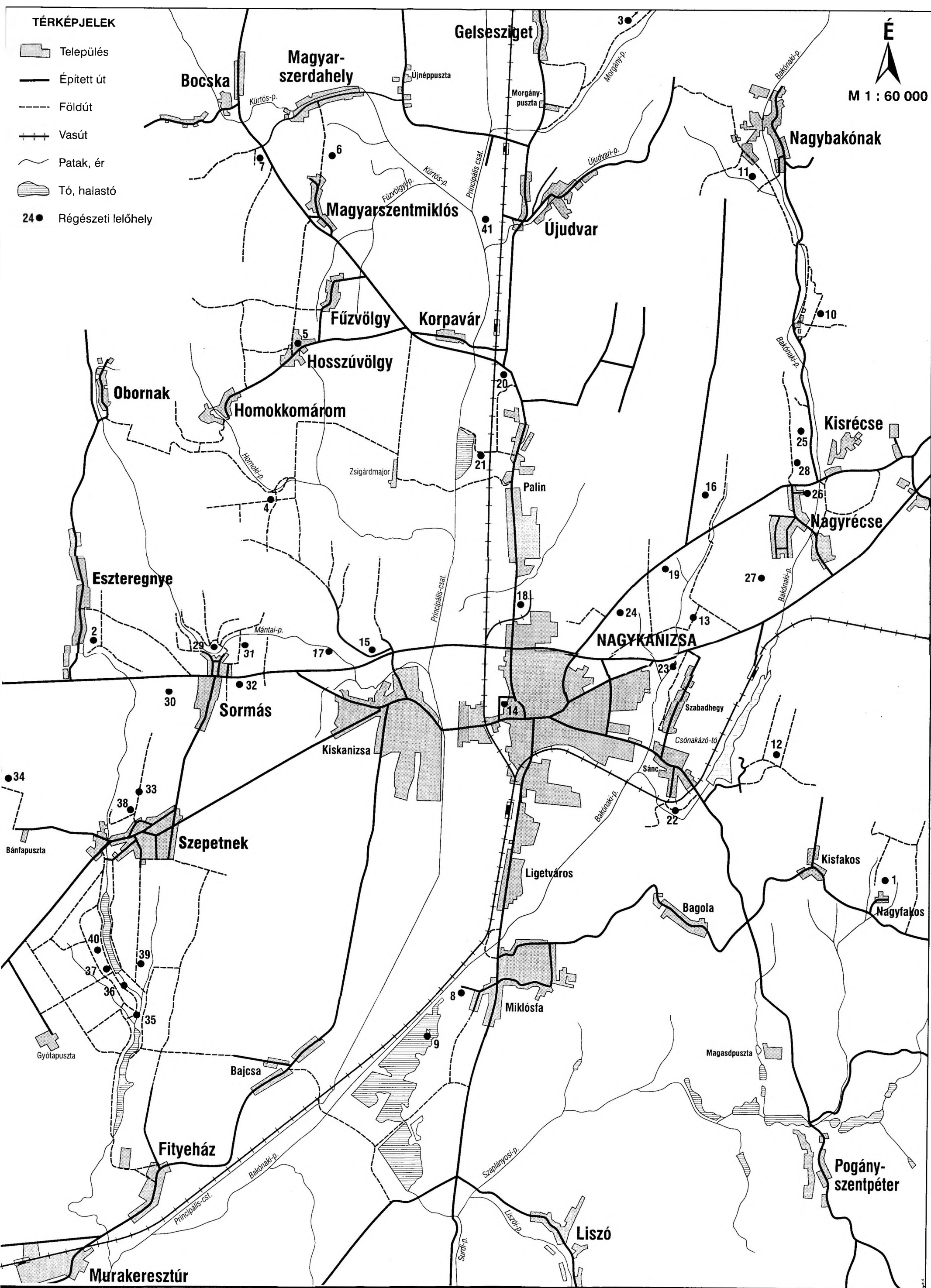
120

TÉRKÉPJELEK

- Település
- Épített út
- Földút
- Vasút
- Patak, ér
- Tó, halastó
- 24 ● Régészeti lelőhely

É
M 1 : 60 000

A FONTOSABB ŐSKORI ÉS RÓMAI LELEŐHELYEK

1. Bagolasánc—Nagyfakos	●Ró	17. Nagykanizsa—Felsőnyiresi erdő	▲Bv	33. Szepetnek—Avasi földek	○R
2. Eszteregnye—Tsz-istállók	○U	18. Nagykanizsa—Inkey-kápolna	○R, B, Bv, LT, Ró ●Ró	34. Szepetnek—Bánfapuszta	○R
3. Gelsesziget—Gózon-erdő	●Ró	19. Nagykanizsa—Katonatemető	○LT ●Ró	35. Szepetnek—Gyótapuszta I.	○U
4. Homokkomárom—Alsómező	○LT	20. Nagykanizsa—Palin, agyagbánya	○U, R	36. Szepetnek—Gyótapuszta II.	○U
5. Hosszúvölgy	○Ró ●Ró	21. Nagykanizsa—Palin, halastó	○B, LT	37. Szepetnek—Kispityer	○U, R
6. Magyar-szentmiklós—Újréti-dűlő	○LT ●LT	22. Nagykanizsa—Sánc	○R, B, Bv, Ró	38. Szepetnek—Kisszepetneki-dűlő	○V
7. Magyar-szerdahely—Homoki-dűlő	○R, Bv ●LT, Ró	23. Nagykanizsa—Szabadhegy	○R	39. Szepetnek—Középtábla	○U
8. Miklósta—Homokbánya	●LT	24. Nagykanizsa—Transzformátorállomás	○R	40. Szepetnek—Troszittyé-dűlő	○U
9. Miklósta—Mórichelyi halastavak	○Bv	25. Nagyrecse—Bakónaki oldal	○U	41. Újudvar—Zsidóföldek	○Ró
10. Nagybakónak—Antal-hegy	○R	26. Nagyrecse—Északi kertek	○U		
11. Nagybakónak—Szálkai-dűlő	○U	27. Nagyrecse—Péterfai-hegy	○U		
12. Nagykanizsa—Alsó-erdő	●Ró	28. Nagyrecse—Temető	●Ró		
13. Nagykanizsa—Bilkei-dűlő	○R, Bv	29. Sormás—Agyagbánya	○U		
14. Nagykanizsa—Billa Áruház	○R	30. Sormás—Hidegkúti-forrás	○LT, Ró, ●Ró		
15. Nagykanizsa—Dávid-dűlő	○LT	31. Sormás—Hosszú-dűlő	○U ●Ró		
16. Nagykanizsa—Felső-erdő	●Ró	32. Sormás—Tsz-major	○R ●R (?)		

- Jelmagyarázat:**
○ Telep	U Újkókor	V Vaskor
● Temető	R Rézkor	LT Késő vaskor
▲ Szórvány	B Bronzkor	Ró Római kor
	Bv Késő bronzkor	